

1932-1975 Dönemi Irak'ın “Ulus Devlet” Yapısını Sarsan İsyancı Bir Hareket Olarak Barzaniler ve Irak Kürdistan Demokrasi Partisi

Zafer YILDIRIM*

Özet

Bu çalışmada Irak'ın üniter yapısını sarsan Barzani hareketinin doğuşu, partileşerek I-KDP'ye dönüşmesi ve Irak yönetimiyle olan mücadelesi üzerinde durulmuştur. Irak-I-KDP mücadelesi üzerinde başta İran olmak üzere komşu ülkelerin, süper güçlerin, Irak'taki rejim ve hükümet değişikliklerinin ve I-KDP içerisindeki bölünmelerin etkileri irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Barzani, I-KDP, İran, Irak, Baas, Amerika

Barzanis as a Rebellious Movement That Shaked the “Nation State” Structure of Iraq in 1932-1975 Period and Iraq Kurdistan Democratic Party

Abstract

This work focuses on the Barzani Movement that shook the unitary governmental structure of Iraq, its transformation into I-KDP (Iraq-Kurdistan Democratic Party) and its struggle against the central government of Iraq. The effects of the factors such as the influence of neighboring countries such as Iran, the super-powers, the government and regime changes in Iraq and the divisions within I-KDP on Iraq- I-KDP conflict have been examined.

Key Words: Barzani, Iran, Iraq, I-KDP, America

* Zafer Yıldırım, Kocaeli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde doktor araştırma görevlisidir.

Giriş

Orta Doğu'da Kürt toplumu içinde yükselen milliyetçilik bölgede içinde önemli Kürt nüfus barındıran Türkiye, İran, Irak ve Suriye'yi kaygılandırmakta ve aynı zamanda bu kaygıyı her ülke bir diğerine karşı kullanmaya çalışmaktadırlar.*

Yükselen Kürt milliyetçiliği içinde örgütlü en önemli hareket hiç kuşkusuz, tarihselliği, gücü genişliği ve elde ettiği kazanımlar açısından en gelişmiş durumda olan Barzani hareketi ve onun örgütsel çatısı Kürdistan Demokrasi Partisi (KDP)dir.

Barzani hareketinin bugün ulaştığı boyuta nasıl geldiği ve nasıl KDP kimliği kazandığı üzerinde yeterince araştırma yapılmamıştır. 1970'lerde hareketinin tanınması için baba Barzani "Türkiye'deki ırkdaşlarını Türk olarak gördüklerini" ve hareketlerinin yalnızca Irak'la sınırlı olduğunu vurgulamaya özen gösterirken bugün oğul Barzani ise hareketlerinin genel bir Kürt hareketinin bir bölümünü oluşturduğunu iddia edebilmekte ve Türkiye'nin güneydoğusunu da içerisine alan bir "Kürdistan devletinden" bahsedebilmektedir. Türk cumhurbaşkanı ve başbakanı tarafından kabul edilmekte, George Bush'la görüşebilmektedir. Kendi bayrağını bölgesinde resmi olarak dalgalandırmaktadır. Tüm bu örnekler hareketin ulaştığı boyutu göstermektedir.

Çalışmada Barzani hareketinin tabanının ne olduğu, bir aydın oluşumu olarak KDP'nin kuruluşu, parti-Barzani ilişkisi Barzani hareketinin parti kimliği alışı, partinin Irak hükümetiyle ilişkisinin gelişiminin ne olduğu diğer ülkeler ilişkisi ve özellikle yeniden Saddam Hüseyin-Barzani görüşmelerinin gündeme gelmesiyle söylenen 1970 Özerklik Antlaşması'nın ne olduğu gibi sorunlara yanıt vermekten çok bu konular açıklanmaya çalışılmıştır.

1. Kürt Bölgelerinde Sosyal Yapılanma, Barzaniler ve Petrol

1.1. Kürt Bölgelerinde Sosyal Yapılanma, Irak Kürt Hareketinin Sosyal Tabanı ve Aşiretler

* Bu çalışma Irak'ın işgali sonrası bölgedeki gelişmeleri kapsamadığı için bölge ülkelerinin Kürt politikalarından bahsederken "çalışmaktadırlar" denilmiştir.

20. yy'ın başları itibarıyla Orta Doğu'daki en önemli yönetim merkezleri olan Tahran ve İstanbul'un çöküşü yerel merkeze gevşek bir bağlılık olarak kendini gösteren bey veya prenslerin çöküşünü de beraberinde getirdi. Onlardan boşalan yerleri şeyhler önemli kişiler ve eski yöneticilerin ailelerinin yakınları tarafından dolduruldu. Aslında temel olarak aşiret ve feodal ilişkiler üzerine kurulu bu yapı eskiden var olan yapılanmaydı. Değişen daha parçalanmış bir yapı ve yeni simalardı.

20. yy. ortalarına kadar bu bölgelerde gelişen milliyetçi hareketin dayandığı bu yapılanma değişmedi, 20. yy. ilk yarısında bölgede meydana gelen hızlı değişimlere rağmen milliyetçi çizgi mücadeleye gücünü tamamen bu yapıdan aldı. Askeri olarak köyler ve dağlar silahlı mücadelenin temel mevzileriydi. Liderlik; kendi toplumlarının sosyal değişiminden çok, dış güçlere dayanmakla belirlenen bir kurum haline gelmişti. Dış destek çekildiği zaman onların hareketi de çöküyordu.

Bu feodal ve aşiret yapılanmalarındaki ilk organize kırılma, İran'da Mehabad Kürt Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla meydana geldi. (22 Ocak 1946) Bu cumhuriyetin yönetici sınıfının üye olduğu Komola (Kürt dünyası liderliği) geniş bir şekilde Kürt burjuvazisi, eğitilmiş gençler, milliyetçi düşüncedeki dini sınıftan ve toprak aristokrasisinden meydana geliyordu.¹

Ancak bu kırılmaya rağmen Kürt bölgelerinde merkezi hükümet yetkililerinin bölgedeki yönetimlerinin devamı için aşiret reisleriyle yaptıkları işbirliği devlet çıkarlarıyla aşiret çıkarlarının uyuşmasına bunun sonucuna ise Kürt toplumu içindeki ekonomik ve sosyal ayrımlarının pekişmesine yardımcı oluyordu.²

1950-1960'lardan sonra feodal yapı, devletlerin yaptığı sürgünler, iş bulmak için kente giden ve köyüyle bağını kesmeyen çeşitli mesleki sınıflara dahil olmuş guruplar, aşiret reislerine karşı ayaklanan köylüler ve merkezi yönetimler tarafından başlatılan toprak reformlarıyla sarsılıyordu. Geleneksel entellektüelin, ulema ve topraklı önemli kişilerin yerini giderek büyüyen entellektüel kesim almaya başlıyordu. Bu transformasyonlar milliyetçi hareketin sosyal zemininin büyütmeye, ideolojik ve politik düzeyde hareketin tansiyonunu yükseltmede etkili oldu.³

¹ Amir Hassanpor, "The Kurdish Experience", **Middle East Report**, No:189, vol. 24, July-August 1994, s. 4-5

² Martin Van Bruniessen "Kürt Toplumu ve Modern Devlet: Uluslaştırmaya karşı Etnik Ulusçuluk", **Kürdistan Üzerine Yazılar**, Çev. Halil Turansal, İstanbul, İletişim Yayınları, Mart 1992, s. 183.

³ Hassanpor, a.g.e., s. 5.

Göçler sonunda oluşan yeni kentli kuşak artık aşiret yapılanması içinde kalan bir milliyetçi hissiyata sahip değildi. Kürt ulusal bilincinin yükselişi ve kitle hareketine dönüşmesi artık Kürt bölgeleri dışındaki bölgelere bağlı olacaktı.⁴

1.1.1. Irak'ta Kürt Hareketinin Sosyal Tabanı

Türkiye'de Kürtlerin toplumsal örgütlenme gayretleri başarısız olurken İran'da da devletin merkezileştirilmesinin başarılmasıyla Kürt hareketi, artık her iki ülkede de 20 yy. ilk çeyreği sonunda bastırılmış oluyordu.

Irak'ta ise durum tamamen farklıydı. Yeni kurulan zayıf Irak devleti bir yandan gelişmekte olan Kürt ulusçuluğunun diğer yandan Britanya ulusçuluğunun baskısı altında Milletler Cemiyeti'nin 1925 tarihli kararını kabul ederek Irak'ta resmi bir Kürdistan statüsünün varlığını onaylamak zorunda kaldı. Bu resmi onay modern Kürt siyaset ve kültürüne gelişme olanağı verdi. Bu siyasal ortamda iki önder tipi ortaya çıkıyordu; Aşiret reisleri ve dini önderlerin oluşturduğu gelenekçiler ve kentlerde yaşayan laik eğitim görmüş geleneksel toplumda yüksek bir statüye sahip olan modernistler.⁵

Bu iki kesim gerçekte milliyetçilerin reddetmek istedikleri kültürel ve dilsel bölünmüşlüğü birer ifadesi olarak ortaya çıkmışlardır. Kuzey Irak'ta konuşulan dil olarak "Kurmanci lehçesini" konuşanlar Bahdinan bölgesinde Duhok, Amediye ve Zaho gibi kentlerde çoğunlukta iken, "Sorani lehçesi"ni konuşanlar ise Soran bölgesinde Erbil, Süleymaniye ve Selahattin kentlerinde etkilidirler."Kurmanci" konuşulan bölgelerde aşiret ilişkileri daha belirgin ve daha gelenekçi bir yapıya sahipken "Sorani lehçesini"nin konuşulduğu bölgeler ise daha gelişmiş ve daha modernlerdir. "Soran"lar din konularında "Kurmanc"ları daha ilkel ve fanatik görürlerken "Kurmanc"larda "Soran"ları güvenilmez ve kendini beğenmiş görürler. Barzani kentli "Sorani lehçesi"nin konuşulduğu kesimlerden destek bulurken, Talabani ise daima aşiret desteğine bağımlı kalmıştır. Soran bölgelerinin genç nüfusu Barzani'nin esnek milliyetçilik anlayışı yerine Talabani'nin radikal ilerici söylemlerini daha fazla benimsemişler, buna karşın Talabani "Kurmanci" konuşulan bölgelerde hiçbir taban elde edememiştir.⁶

⁴ Bruniessen, a.g.e., "Kürt Toplum ve Modern Devlet: Uluslaştırmaya karşı Etnik Ulusçuluk", s. 186-187

⁵ A.Şirzad, "Irak'ta Kürt Hareketi: 1975-1988", **Kürtler**, Der. Kreyenbroek-Sprel, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Cep Kitapları, 1994, s.140.

⁶ Michael M.Gunter, "The KDP- PUK Conflict in Northern Irak "Middle East Journal, Vol. 50, No.2, Sonbahar 1992, s.228

Bu iki siyasal grup Kürt siyasal alanının Irak'ın resmi ideolojisinden görece bağımsız temellerini oluşturdular. Bu iki grup Kürtlerin siyasal ve sosyal kimliğinin oluşturulmasının mücadelesini verdiler.

Modernistler, ulusal tanınmanın temel ölçütü olarak modernliği savunurlarken, ulusal hedefleri gerçekleştirmede ise aralarındaki çelişkilerin bir tarafa bırakarak gelenekçilerle işbirliğine gireceklerdir. Ancak aşiretleri modernistlerle işbirliğine iten idealist ulus söylemleri değil, ekonomik çıkarlarıydı.⁷ Modernistler aşiret reislerinden ‘ulusal’ hareketlerinde bir katalizör olarak yararlanmayı düşünüyorlardı. Modernistlere göre aşiret reisleriyle kurulan bu bağ, aşiret reislerinin güçlerinden faydalanarak Irak hükümetine kendi isteklerini gerçekleştirebilmeleri için baskı yapabilme imkânı verecekti. Bu özellikle edebi ve sanatsal alanlarda bireylerin yetiştirilmesiyle kendini gösterecekti. Kültürel, toplumsal gelişme yeni kentli kuşakların oluşumu Kürt hareketinin aşiret kimliğini sarsacak ve ona alternatif olacaktı. Bu dönüşüm hareketin lokomotifini konumuna ancak 1950’den sonra gelebilecekti. Irak’ta belirleyici konumda olan iki ayrı toplum ve iki ayrı hiyerarşik yapı vardı. Bir devlet yapısı olan ve bu yapıya bağımlı Arap toplumu ve bir devlet yapısı olmamakla beraber kendi siyasal özelliğine sahip Kürt toplumu. Irak’ta Kürt varlığının bir hareket olarak gelişimi en etkin biçimde 1946’dan 1975’e kadar farklı aşamalardan geçecekti.⁸ Bağdat’ın bu gelişime karşı stratejisi ise “...hedef Kürt varlığını Irak’ın devlet yapısı ve ideolojisiyle bütünlüştürmek, böylece hareketin özelliğini yok etmek ve sorunun sadece bir kültürel tanınma meselesine indirgemek olmuştur...”⁹

1.1.2. Kuzey Irak’ta Aşiretler

Irak’ta Kürt toplumu içinde güçlü bir biçimde kendini gösteren aşiret bölünmüşlüğü 1960 sonrasında etkinliğini önemli ölçüde kaybetmeye başlamıştı. Ancak 1964’de Celal Talabani’ nin KDP’den ayrılması sonucunda bölünen Kürt hareketinde taraflar kimliğine ve karakterine bakmadan kendilerine destek aramaya başlayınca aşiretlerinde nüfuzu tekrar giderek arttı. Artık aşiret liderleri her iki taraftan da para ve nüfuz karşılığında güçlerini pazarlar hale gelmişlerdi.¹⁰ Hatta üçlü oynayarak hükümetten bile para ve nüfuz vadi alan aşiretler vardı. Örneğin Akü aşireti Barzani’yi desteklerken Piştmer aşireti Celal Talabani’yi destekliyordu. Her iki aşirette diğer grupla ilişkisini tamamen koparmıyor ve gizlice hükümetle de ilişkiye giriyorlardı.

⁷ Bruniessen, “İran ve Irak Arasında Kürtler”, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, Çev: Bülent Peker, İstanbul, İletişim Yayınları, Mart 1992, s. 303,304

⁸ Şirzad, a.g.e., s.140,1 41

⁹ a.g.e

¹⁰ Bruniessen, “İran ve Irak Arasında Kürtler”, a.g.e., s.298-299

1964 yılında kurulan Kürt İhtilal Komuta Konseyi'ndeki üyelerin çoğunluğunu aşiret liderleri teşkil ediyordu ve bunlardan beşide yürütme bürosunda görevliydi. Hükümet güçlerinde de birliklerin çoğunluğunun komutanı "çağış"(*) diye ifadelendirilen aşiret liderleriydi.

1965-1966 yılında hükümet kuvvetleriyle Kürtler arasında meydana gelen çatışmaların ardından yapılan ateşkes antlaşması sonucunda yeniden oluşturulan İhtilal Komuta Konseyi'nde aşiret liderleri yer almazken hükümete ve Talabani'ye yakın bir tavır sergileyen Piştmer aşireti bölgeden kovuldu. 11 Mart 1970 Antlaşması'ndan sonra Toprak Reformu Yasası'nda Baasçılar ile Barzani arasındaki görüşmeler sonucunda toprak mülkiyetinin 40 dönüm olması konusunda anlaşmaya varıldı. 1974'de tekrar başlayan çarpışmalarda Surci, Herki ve bazı aşiretler Tikritlilerin* liderliğinde olan Sosyalist Devrimi savunanların saflarına katıldılar.¹¹ Barzani'nin Irak'a dönmesinden sonra gelişen Kürt direnişi sırasında hükümet tarafında yer alan aşiretler şeyhler ve ağalar şunlardı:

“Herki Aşireti şefi, Muhiddin Cankır,
Zibari Aşireti şefi, Mahmud Zibari,
Bradost Aşireti şefi, Şeyh Reşit,
Sehan Aşireti şefi, Mehmet Ali,
Şindi Aşireti şefi, Bişar Ağa,
Berwari Aşireti şefi, Muhsin Pervari,
Büyük şeyhler ise şunlardı:
Şeyh Mahmut Şeminan (Nakşî),
Şeyh Celaleddin Brifkeni (Kadiri),
Şeyh Mesud Bamerni (Nakşî),
Önemli toprak ağaları:
Duhak yöresinden Düveli Seyit Ağa,
Erbil yöresinden Hema Sabır Ağa,

(*) Eşek sıpası anlamına gelen "çağış" Kürtlerde düşmanla işbirliği yapana verilen isimdir.

(*) O dönemde başkan yardımcısı olan Saddam Hüseyin'in liderliğinde Baas'ı ele geçiren ve Tikrit kentinden gelenlerin oluşturdukları grup.

¹¹ **Irak Kürdistan Demokrat Partisi Yeni Stratejisi**, Çev. Kerim Yılmazoğlu, İstanbul, Üçüncü Dünya Yayınları, Ocak 1978, s.31-32. (Bu kaynakça bundan sonra "I- KDP" olarak verilecektir.)

Zaho yöresinden Hacı Şemdin Ağa,
Şeklava yöresinden Osman Bey Miran,
Dolameri yöresinden Esat Setna Dolameri,
Rewandüz'den Kürdo Bawil Ağa,
Sisawa'dan Abdurrahman Ağa,
Köysancak'tan Hawez Ham Yahya,
Rania'dan İbrahim ve Namend Ağalar,
Erbil'den Şeme Harin Ağa,
Çemçemal'dan Mahmud Hemawend ve
Bilbaşı'dan Zırar Ağa''¹²

1.2. Barzaniler ve Petrol

Barzaniler Erbil'in kuzeydoğusunda yer alan Zap ırmağının sol kenarına hâkim tepelerde yaşıyorlardı.¹³ Barzaniler, 14 yy' da Türkistan'da doğan Nakşibendî tarikatının Irak Kürt bölgesindeki önderi olmuşlardı. Nakşibendîliği Kürt bölgesindeki ilk Şeyhi Mevlana Halid Bağdadi ondokuzuncu yüzyılın başlarında getirirken tarikatın önderliği ise Şemdinanlı Şeyh Seyid Taha'daydı. Şeyh Taha Barzanlı Şeyh Taceddin'e icazet vererek Barzanlıları Nakşibendîliğe bağlıyordu.¹⁴ Şeyh Taceddin'in oğlu ve halefi Abdel Salam bir isyana kalktığı gerekçesiyle Osmanlılar tarafından idam edilmesi üzerine yerine oğlu Molla Mustafa'nın babası Şeyh Muhammed geçiyordu.¹⁵ Şeyh Muhammed Barzani'nin 1908 yılında ölümü üzerine yerine oğlu Şeyh Abdurrahman Barzani geçer.(*). Aynı yıl Ruslardan destek alarak Osmanlılar'a karşı ayaklanır. Ancak 1914 yılında yakalanarak Musul'da idam edilmesi üzerine yerine 18 yaşındaki Şeyh Ahmet Barzani geçer.¹⁶ I.Dünya Savaşı sonunda

(*)Bazı kaynaklarda II. Abdel Salem bazılarında ise Abdul Selim olarak verilmektedir.

¹² **Irak Kürt Halk Hareketi ve Baas İrkçılığı**, Ankara, Komal Yayınları, 1975, s. 93. (Bu kaynak bundan sonra "Komal Yayınları" olarak verilecektir).

¹³ William Aegleton Jr, **Mehabad Kürt Cumhuriyeti 1946**, Çev. Emin Bozarslan, İstanbul; Koral Yayınları, 1976, s.116.

¹⁴ "Kuzey Irak ve Barzaniler", Avni Özgürel, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=162649>, 20/06/2006.

¹⁵ Dana Adams Schmidt, **Barzani'yle Konuşmalar**, Çev. Ahmet Dere, İstanbul, Yöntem Yayınları, Temmuz 1977 s.8-9.

¹⁶ Doğan Kılıç, **Barzani ve Mehabad Kürdistan Cumhuriyeti Kuruluşu**, İstanbul, Yörük Mataası, 1968,s.69.

ise İngiliz işgaline karşı Şeyh Mahmud Berzenci isyana başlayınca Barzaniler'de onlara katılacaktı.¹⁷ Şeyh Mahmud Berzenci 1926'ya kadar savaşmaya devam eder. İngilizler karşısında başarılı olamamasına karşın Berzenci'ye Irak'taki Kürt milliyetçiliğinin babası olarak saygı duyulacaktı.¹⁸ 1906'ta Barzaniler 750 aileden oluşmaktadır ve 1800 aileden oluşan Herki, 1000 aileden oluşan Zibar aşiretine karşı koyabilen bir aşiret durumundadırlar. Barzan şeyhine 1800 aileden Şirvan, 200 aileden oluşan Mizuriler ve daha küçük aşiretler olan Bruşiler ve Devletmiri aşiretleri bağlıdır. 1945'lerde ise Barzan şeyhleri 1800 aileden oluşan bir güce sahiptirler.¹⁹

Kürtlerin Orta Doğu'da yaşadığı bölgelerin önemli petrol yataklarının olduğu bölgeler olması ister istemez meseleye petrol boyutunu da katmaktadır. İddia edildiğine göre 20 yy'ın ikinci çeyreğinin başlarında "... Rockfeller'in Standart Mobil Oil'i ile Rusya, İngiltere'ye yani Shell'e karşı birlikte hareket ederek onun Irak' taki imtiyaz kaynaklarını paylaşmak istiyorlardı..."²⁰ Ahmet Barzani'nin 1927'de Kürt topraklarındaki petrolün İngilizler tarafından sömürüldüğü gerekçesiyle başlattığı ayaklanmada Mobil Oil ve Rusya, Shell'e karşı Ahmet Barzani'yi destekleyecekler ancak İngilizler karşısında tutunamayan Ahmet Barzani Türkiye'ye sığınacaktı. İsyanın bastırılmasında Süryaniler'de İngilizlerin yanında yer alacaklardı.²¹ Barzani daha sonra Türkiye'ye sığınma hadisesini şöyle aktaracaktır: "İngilizlerin talebi üzerine Türkiye bizi asabilirdi. Ancak Türkiye'de beklediğimiz akıbet bizi karşılamadı. Nitekim orada iyi muamele gördük."²²

Barzani'nin 11 yıl sürgünde yaşadığı Sovyetler Birliği'nde (1947–1958) Kürtlerden sorumlu olarak Barzani'yle ilişki kuran KGB'nin en önemli ajanlarından birisi olan Pavel Sudoplatov Orta Doğu'da süper güçler açısından Barzani'nin yerini şöyle tanımlamaktadır:

"Barzani Kürt halkının geleceğinin süper güçleri çıkarları doğrultusunda kullanmaktan geçtiğini görebilecek kadar zeki bir adamdı. Hiç kimse zaten Kürt probleminde gerçekçi bir çözüm arama çabasında değildi. Kürdistan'ın geleceği ne Washington'da ne Londra'da nede Kremlin'de bir insani

¹⁷ a.g.e.

¹⁸ Hadi Elis, "The Kurdish Demand for Statehood and the Future of Iraq", **The Journal of Social, Political and Economic Studies**, v.29, n.2, summer 2004, p.195

¹⁹ Aegleton, a.g.e., s.117.

²⁰ Mahmut Rişvanoğlu, **Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1992, s.240.

²¹ "Bitmeyen ayaklanma" Irak Kürtleri", www.zaman.com.tr/2003/04/18/zaman/fihrist.htm

²² "Ortadoğu'da Hilal ve Haç Savaşı", Ergun Hiçyılmaz, <http://www.turksolu.org/89/hicyilmaz89.htm>

sorun olarak görüldü. Petrol yataklarına ulaşma, kontrol altına alma hem Batı'nın hem de Doğu'nun Kürt sorununa eğilmesinin tek ve yegâne nedeni...''²³

Sovyetler Birliği Barzani'den Batı'ya yanaşmış gözükten Nuri Said hükümetini yıkararak Batı'yı petrolden yoksun bırakmada bir silah olarak yararlanmayı düşünüyordu. İngilizlerin yardımıyla başbakan olduğu iddia edilen Nuri Said'in Rockefeller'in Standart Mobil Oil'yle petrol konusunda anlaşma yoluna gitmesi üzerine İngiliz desteğiyle düşürüldüğü belirtilmektedir.²⁴ Bu görüş Abdülkerim Kasım'ın İngiliz politikası dikkate alındığında çürütülmüş görünmekteyse de bu konuda sağlıklı bir yanıt ancak son dönem Nuri Said-İngiliz ilişkilerinin araştırılmasıyla bulunabilecektir.

1952'de petrol üretiminden alınan gelirin yarısı hükümete bırakılıyordu. 1961 yılı, Aralık ayında ise yabancıların imtiyaz sahibi olduğu petrol sahalarının %99,6'sının millileştirildiği ilan ediliyordu, Kasım'ı düşüren Baasçılar petrol tesislerinin millileştirme tezini ciddiye almadılar. O dönemde İngiliz basınında çıkan bir yazıda yeni hükümetin önerilerinin İngiliz petrol çıkarlarına uygun olduğu ve bu konuda yeni antlaşmalar yapılabileceğine değiniliyordu.²⁵ Görüldüğü gibi bu dönemde Irak'ın dış ve iç siyasetinde belirleyici etkenin petrol olması petrol bölgelerinin yer aldığı Kuzey Irak'daki mücadeleyi de etkilemesi kaçınılmazdı. Orta Doğu'da petrolün öneminin Kürtler tarafından anlaşılmasının ardından yapılan Kürt Milli Marşı'nda şu cümleler yer almaktadır. "Baba gurgur (Kerkük) bilir Ser (Siirt) den Kirmanşah'a kadar (İran'ın güneyi) petrolümüz hayat suyudur. Musul'da ona sahibiz."²⁶

Barzani, İngilizlere eğer kendilerine yardım edilirse Irak petrollerinin teminat altına alınacağı mesajını verirken İran petrollerinden Shell'in elindeki büyük hisseyi koparan Standart Mobil Oil'de buradan bir pay alabilmek umidiyle Barzani'yle temasa geçiyordu.²⁷

1967'de 60 milyon ton yıllık petrol üretimiyle Orta Doğu'daki dördüncü büyük petrol üreticisi ülke olan Irak'ta, Abdurrahman Arif'in millileştirilen imtiyaz bölgelerinde yabancı şirketlere petrol arama izni vermesi, Bağdat'ta gösterilere neden olurken Kürtlerle olan sorunu da çözemiyordu.²⁸ 1971 ve 1973 yılları arasında İran hükümeti ve CIA ile Barzani arasında Tah-

²³ Pavel Sudoplatov, "Baba Barzani", Çev. Burak Gürbüz, **Yeni Yüzyıl**, 17 Eylül 1996, s.7.

²⁴ Rışvanoğlu, a.g.e., s.241.

²⁵ Meryem İmamzade, **Irak Dosyası**, İstanbul, Akabe Yayınları, 1986, s.57-60.

²⁶ Rışvanoğlu, a.g.e.,s.241.

²⁷ a.g.e., s.242.

²⁸ İmamzade, a.g.e.,s.64

ran'da Barzani'nin Amerikan yardımı alması konusunda çeşitli görüşmeler yapılmıştı.

CIA Barzani'ye yapılan yardımların gerekliliği üzerinde dururken Nixon ve Kissenger'a bu yardımların devamı konusunda çeşitli raporlar ve Barzani'nin ihtiyaç duyduğu silahların listesi verilmişti. Irak'ın petrolü millileştirme kararının ardından Amerika Kürtlere silah alımı için hazineden 24 milyon dolar verecekti.²⁹ Millileştirmenin ardından Irak ile KDP arasındaki ilişkiler daha da gerginleşecek ve 1972'ye kadar birlikte hareket edebilen KDP ile Irak Komünist Partisi'nin yolları ayrılacaktı. Haziran 1973'te Barzani Amerikalı bir gazeteciye Irak petrol şirketinin millileştirilmesine karşı olduklarını eğer Amerika kendilerine yardım ederse Kerkük ve çevresindeki petrol yataklarının bir Amerikan şirketi tarafından işletilmesine hayır demeyeceklerini söylemişti.³⁰

Millileştirmenin ardından Barzani'nin petrol gerilerinin oransal paylaşımı isteği gerginliği kopma noktasına getirecekti.³¹ Irak yönetiminin petrol silahını 1973'te Batı'ya karşı en radikal biçimde kullanması ve millileştirme, Washington'ın hoşuna gitmezken, bu politika bölgede etkin konuma gelmek isteyen İran'ı da rahatsız edecek ve hemen ardından Barzani'nin saldırısı başlayacaktı.³² 1973'te başlayan savaşın ilginç bir yönü Sovyetler Birliği'nde eğitilmiş "devrimci" Molla Mustafa Barzani'nin Sovyetlerle yakın ilişki kuran, petrol şirketlerini millileştiren, anayasasında açıkça sosyalist ilkelere yer veren Baas yönetimini zayıflatmak istemesi ve Kerkük petroleri üzerinden kazandıkları kolay paraları yeniden elde etmek isteyen bir emperyalist politikanın savunucusu konumuna gelmiş görünmesiydi.³³ KDP içinde Barzani'nin kesin etkinlik sağlamasının ardından petrol sorunu hükümetle ilişkilerde birinci planda rol oynamaya başlayacaktı. 1973'ün sonbaharında petrol fiyatlarının dört katına çıkmasıyla Irak'ın toplam petrol üretiminin 1972 verileriyle %65'ini üreten (57 milyon ton bürüt yıllık) Kerkük bölgesini niçin istediği daha iyi anlaşılacaktır.³⁴ 8 Şubat 1974'de Baas Partisi tarafından Kerkük Sincar ve Hanikin'i dışarı da bırakan bir Kürdistan özerklik yasa tasarısı açıklanacaktı. Bu tasarıya göre Irak yönetimi Kürtlerin yoğun

²⁹ Ian Black and Benny Morris, **Israel's secret wars : a history of Israel's intelligence services**, New York, Grove Weidenfeld, 1991, s.327-328.

³⁰ "Irak ve Kürt Sorunu", **Ürün**, sayı: 3, Eylül 1974, s.26-27.

³¹ David McDowall, "Tarihsel Bir Bakış", **Kürtler**, Der. Kreyenbroek-Sperl, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Cep Kitapları, 1994, s.30.

³² Ali Sirmen, "Barzani Yalnız Kalıyor", **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1974.

³³ Sinan Gölcüklü, "Barzani Dosyası Kapanıyormu?", **İlke**, 6 Haziran 1974, s.9.

³⁴ Irak ve Kürt Sorunu", **Ürün**, sayı: 3, Eylül 1974, s.28-29

buldukları bölgelerdeki petrol yataklarının işletilmesini geniş yetkilerle kontrol edebileceklerdi.³⁵

Sonuç olarak belirtmek gerekirse, Barzani hareketini yalnızca etnik açıdan ele almak konuyu açıklamakta yeterli olmayacaktır. Konunun anlaşılması açısından Irak petrolünün millileştirilerek azınlık denetiminden çıkartılmasının etkilerinin gözardı edilmemesi gerekir. Barzani'nin Orta Doğu'daki petrol savaşı sonunda beliren uygun koşullardan yararlanarak petrol bölgesini kontrol etme isteğinin bir uzantısı olarak Kerkük'ün özerk Kürdistan'ın başkenti olması üzerindeki ısrarı ve bunun karşısında Irak yönetiminin bu girişimi engelleme yönündeki gayretleri KDP-Irak savaşının odağında yer alacaktı. Ayrıca Amerika ve İran'ın petrol bölgesini kontrolü altına almış güçlü bir sol düşüncenin iktidarda olduğu Irak yerine, petrol bölgesinin sağ görüşlü Barzani'nin denetiminde olmasını istemesi ve bunun karşısında Sovyet destekli Irak'ın bölgeyi elinde tutmadaki kararlılığı savaşın bir diğer nedenini oluşturacaktır.³⁶

2. Kürdistan Demokrat Partisi'nin Kuruluşu, Gelişimi, İdeolojisi, İlişkileri ve Amacı

2.1. KDP'nin Kuruluşu ve Gelişimi

1944 yılında kurulan KOMALA'nın Irak'taki üyeleri Rezgari Kürdistan isimli bir siyasi parti kurmuşlardı. Bu parti 1946'da dağılarak bir kısmı IKP'ye (Irak Komünist Partisi) katıldı. Rezgari Kürdistan ise Kürdistan Demokrat Partisi adını aldı.³⁷ 16 Ağustos 1946'da Bağdat'ta kurulan KDP'nin aynı gün yapılan ilk kongresinde Mehabat 'ta bulunan Molla Mustafa Barzani başkan seçilirken, Hamza Abdullah genel sekreter, önemli toprak ağası Süleymaniyeli Şeyh Latif ve Şeyh Ziyad ağa da başkan yardımcısı olarak seçiliyordu.³⁸

Parti kuruluşunun ardından iki yıl sonra iki hizbe bölündü. Birinin başında İbrahim Ahmet diğerinin başında ise Hamza Abdullah vardı. İbrahim Ahmet hizbinin kurduğu partinin ismi Irak Kürdistan Demokrat Partisi, Hamza Abdullah'ın kurduğu partinin ismi ise ilerici Kürdistan Demokrat Partisi'ydi. İbrahim Ahmet, Marksist diyalektiği çok iyi bilen birisiydi ve parti içinde solcu aydınların güçlenmesine izin vermedi. Parti sol eğilimli

³⁵ a.g.e., s.27

³⁶ "Barzani ne istiyor", **Hürriyet**, 16 Mart 1974, s.1,7.

³⁷ Komal Yayınları, a.g.e., s.61

³⁸ M.Gunter, a.g.e., s.227.

olarak bilinmesine karşın giderek milliyetçi bir kimliğe bürünüyordu ve sol eğilimli gençleri kendi davasına kazanmaya çalışıyordu. Hamza Abdullah radikal solcuları bünyesine almaya çalışıyor ve sola oldukça yakın görünüyordu. Hamza Abdullah radikal sol çizgiyi savunmasına karşın bir taraftanda aşiret bağlarından yararlanmaya çalışıyordu.³⁹

KDP'nin 1951'deki II. Kongresi'nde üyeler arasındaki ihtilaflar giderilmeye çalışılırken o günlerin KDP'si bir parti olmaktan çok sosyal ve kültürel kazanımlarını korumaya çalışan bir dernek gibiydi. Hamza Abdullah ile İbrahim Ahmet arasında süregelen mücadele ve bölünme gelecekteki KDP-KYP bölünmesinin de ilk habercisiydi.⁴⁰ Bu iki parti Birleşik Kürt Demokrat Partisi adı altında 1954'de birleşmelerine rağmen mücadele gruplar arasında devam edecekti.⁴¹ Hamza Abdullah'ın faaliyetleri yüzünden tutuklanması üzerine Barzani'nin bilgisi dışında genel sekreterliğe İbrahim Ahmet geliyor, Hamza Abdullah da parti parasını kötüye kullandığı gerekçesiyle partiden ihraç ediliyordu. Partinin yeni politbüro üyelerinden birisi de Celal Talabani oluyordu. Barzani, İbrahim Ahmet'i kendini beğenmiş ve kibirli bulması nedeniyle ondan hoşlanmıyordu.⁴²

Abdülkerim Kasım ve Abdüsselam Arif'in gerçekleştirdikleri Temmuz 1958 darbesinden sonra çıkarılan aftan yararlanarak Mustafa Barzani'nin Eylül 1958'de ülkeye dönüşüne kadar KDP Irak'taki gelişmelerde sınırlı rol oynayacaktı. Darbeden sonra sırtını komünistlere yaslar gözüken Kasım ile "milliyetçi" gruplar ve asker tarafından desteklenen Abdüsselam Arif arasındaki mücadele, Şubat 1959'da Arif'in tutuklanmasıyla son buluyordu.⁴³

1958'den sonra oluşturulan yeni kabineye BKDP'den (Birleşik Kürt Demokrat Partisi) Kürt Baba Ali Ulaştırma Bakanı olurken oluşturulan üç kişilik Egemenlik Divanı'nın bir üyesi de Halit Nakşibendî isimli bir Kürt olacaktır.⁴⁴ Irak'a dönen Mustafa Barzani ile İbrahim Ahmet arasında sürtüşme vardı. Bu sürtüşme Barzani'nin desteğiyle Hamza Abdullah'ın genel sekreterliğe tekrar gelişiyle son buldu. Abdullah, Irak Komünist Partisi ile ilişkileri çok geliştirdi. Hatta farklı düzeylerdeki KDP birimlerini IKP'ni kontrolüne verdi. 23 Ekim 1960'da partinin IV. Kongresi'nde ise Hamza

³⁹ Schmidth, a.g.e., s.48.

⁴⁰ M.Gunter, a.g.e., s.227.

⁴¹ Schmidth, a.g.e.s.48-49.

⁴² M.Gunter, a.g.e., s.227.

⁴³ M.Hasanayn Heykel, **Kahire Dosyası**, Çev.Berin Büktaş, İstanbul:Bilgi Yayınevi, 1974, s.143.

⁴⁴ Edgar O' Ballance, **1961-1970 Irak Kürdistan'ı Kurtuluş Mücadelesi**, Çev, Mehmet Görel, İstanbul,Yöntem Yayınları, 1977, s.85.

Abdullah görevinden uzaklaştırıldı ve yerine İbrahim Ahmet tekrar geldi.⁴⁵ 1 Ağustos 1958'de Abdülkerim Kasım bir köylü hareketi niteliği taşıyan Halk Direniş Kuvveti hareketini başlattı. HDK'ya Kürt bölgesinde Barzani'nin adamları hâkimdi. Yerel toprak ağalarına karşı saldırıların ardından HDK'nın faaliyetleri 14 Ocak 1959'da durduruldu. Ocak 1959'da kabineyi fesh eden Kasım yeni kabineye iki Kürt bakan alacaktı; Hasan Talabani ve Fuad Arif.⁴⁶

Mart 1959'da Mısır yanlısı Albay Şevval Musul'da bir ayaklanma başlatır. Ayaklanmayı bastırmak için komünistler Kürtlerinde desteğinde Kerkük'ü alırlar. 3500 kişinin öldüğü kanlı çarpışmalar ardından komünistler isyanı bastırırlar.⁴⁷ Arif taraftarı milliyetçiler komünistlerin artan etkinliklerinden kaygı duyarlarken, Kasım Kerkük'te yaşayan Kürtleri ve Türkleri kışkırtıkları gerekçesiyle komünistleri hükümetten uzaklaştırırken IKP'yi kapattırır.⁴⁸

Diğer bir iddiaya göre isyanın Kerkük'e sıçratılması Kasım'ın inisiyatifinde gerçekleştirilen bir provokasyondur. Kerkük'teki olaylardan önce Kerkük Belediye Başkanlığı'na Moskova'da eğitilmiş bir komünist olan Maruf Berezençi getirilir. 1 Ağustos 1958'de Kasım devrim muhafızı olarak düşündüğü genellikle topraksız köylülerden oluşan Halk Direniş Kuvvetini kurdurur. Ancak bu gücü Kasım'dan çok komünistler kontrol edecektir.⁴⁹ Halk Direniş Kuvveti'nin başında Ojin isimli başka bir komünist getirilir. Olaylardan önce belirtildiğine göre binin üzerinde Türk aydını tutuklanır. Sokaklarda beliren ve kim oldukları belli olmayan kişilerin Türklere saldırıları ve çıkan olaylar üzerine bölgede sokağa çıkma yasağı ilan edilir. Ancak olaylar üç gün daha devam eder. Aynı günlerde ise Moskova Radyosu olayları Türklerin bir isyanı olarak duyurur.⁵⁰ Bu iddialardan hangisi doğru olursa olsun binlerce sivil vatandaş olaylar sırasında öldürülmüştür. Başka bir iddiaya göreyse "...Irak rejimi tarafından 1946 tarihinde yapılan ve 'Gavur Bağı' olarak bilinen katliamla 1959 tarihinde gerçekleştirilen 'Kerkük Katliamı' Irak'taki Türk nüfusunu azaltmayı amaçlayan iki önemli girişim olarak bilinir..."⁵¹ Kürtlerin bu isyandaki etkinlikleri gerçekte Barzani'nin KDP içindeki konumunu sağlama alabilmek için Kasım'dan gördüğü desteğin karşılığıdır. Musul isyanının Kerkük'e sıçrayarak Türklerin ayaklanma-

⁴⁵ M.Gunter, a.g.e., s.227.

⁴⁶ O'Ballance, a.g.e., s.88-89.

⁴⁷ a.g.e.,s.144.

⁴⁸ İmamzade, a.g.e., s.133.

⁴⁹ "Kasım iktidarı ve 1958-1961 kesiti", www.bilgin.nu/books/barzani/5.php.

⁵⁰ a.g.e, s.128-129.

⁵¹ a.g.e., s.131.

sının bastırılmasında Kürtlerin önemli rolü olmuş, ancak bu destekleri bir taşkınlığa varınca Kasım karşı çıkmak zorunda kalmıştı.⁵²

Kasım, 1960'da partilerin açılmasına izin vererek BKDP'yi yasallaştırdı ve Barzani'yi de ayda 50 dinar maaşa bağladı.⁵³ Yasağın kalkmasıyla birlikte BKDP, ismini Kürt Demokratik Partisi veya (Kürdistan Demokrat Partisi) olarak değiştirdi. Ancak enternasyonal bir isimden hoşlanmayan Kasım yerel bir isimde ısrar edecekti. Molla Mustafa'nın ve HDK'nın elindeki güçten rahatsızlık duyan Lolan ve Pişder aşiretleri, HDK hükümet kuvvetleri ve Barzanilere saldıracaklar ancak yenilerek Lolan aşireti Türkiye'ye, Pişter aşireti ise İran'a sığınacaktı. Barzanilerin artan gücünden endişelenen Kasım, Barzanilere düşman Lolan, Bradost ve Zibari aşiretlerini silahlandırarak bir aşiretler arası savaş başlatacaktı. Kasım ile KDP arasındaki soğuk savaş 1961 Eylül'ünde sıcak savaşa dönüşüyordu.⁵⁴

Kasım'ın saldırısı IKP içinde bölünmeye neden oluyor, büyük bir bölümü Kasım'ın safına geçiyordu. IKP yayınladığı bildiriye Bağdat Paketi ve onun devamı olan CENTO'yu ve Amerika'yı, Kürt halkının kışkırtıcıları olmakla suçluyordu.⁵⁵ Başka bir komünist yayında ise Kürtler suçlanarak "CENTO ajanları ve petrol kumpanyaları durumdan yararlanarak ve Kuveyt'teki Britanya kuvvetlerine dayanarak uydu bir Kürt devleti yaratmak üzere Irak Devleti'ne karşı silahlı ayaklanma mücadelesine girişmişlerdir..." deniliyordu.⁵⁶ IKP, Kasım'ın gönderdiği gezici polis birlikleriyle bölge halkının işbirliği içinde hareket etmesini istiyordu. IKP'nin halktan peşmerge ve El Enser'in (Kürt Silahlı Kuvvetleri) saflarında ve hükümete karşı savaşmamalarını istemesi KDP ve IKP arasında gerginlik yaratıyordu. IKP'nin 1961-1963 savaş döneminde hükümet kuvvetleriyle KDP arasındaki savaşta Kasım'a verdiği destek iki partiyi karşı karşıya getirecekti.⁵⁷

Barzaniler 1961 sonrası saldırılarında artık sayıları 5000-8000 arasında değişen partizanları kullanmaya başlayacaklardı. Bunlar evinden çok uzaklara gidemeyen fakir köylülerdi. Düzenli bir savaşın sürekli bir ordu olmaksızın sürdürülemeyeceğinin anlaşılması üzerine ilk olarak KDP düzenli ordu oluşturma gayretine girdi. KDP'nin oluşturduğu peşmerge adı verilen bu savaşçıların sayıları, Irak ordusundan kaçan subaylarında katılımıyla giderek arttı. İlk başlarda peşmergeye soğuk olan Barzani'nin 1962 yılı sonun-

⁵² McDowel, a.g.e.,s.31.

⁵³ Tekin Erer, **Kürtçülük Meselesi**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1990, s.44.

⁵⁴ O'Ballance, a.g.e., s.98-99.

⁵⁵ Komal Yayınları, a.g.e. s.79-81.

⁵⁶ a.g.e., s.81.

⁵⁷ El Munadil, **Irak Kürt Hareketi ve Irak Komünist Partisi**, İstanbul, Köz Yayınları, 1976, s.30-31.

da 5000 kadar peşmergesi, bunun yanı sıra aşiret savaşçısı ve partizaniyla Irak ordusunun yarısına eşit 40,000 kişilik bir kuvvete komuta eder hale gelmişti. KDP'nin bölgesinde gelişen ilk daimi kuvvet "Leşkeri Şoresi Kürd" yani "Kürt Devrim Ordusu"ydü. Bu kuvvete ilk önce önce "Şermerge" "ölümüne hükmeden" ismi verilmiş ardından ise ölümle yüz yüze gelen anlamına peşmerge denilmeye başlanacaktır. Peşmerge birlikleri (deste) denilen müfreze bu müfrezelerin biraraya gelmesinden oluşan "pel" diye isimlendirilen bölükler ve bu bölüklerin bir araya gelmesinden oluşan "butalyon" denilen 200-250 kişilik taburlardan meydana geliyordu. Bağdat'tan gelerek dağa çıkan KDP Merkez Komitesi, Barzani'nin bölgesinin dışında olan güneye yerleşti. KDP'nin bölgede dört ana karargâhı vardı. Bunlardan KDP Genel Sekreteri İbrahim Ahmed'in Komutasında olanı İran sınırındaydı. En önemli komutanlık ise Kerkük yolu üzerinde Cemi Rezan'da bulunan KDP'nin fiili lideri Celal Talabani'nin komutasındaki birlikti. Bu birlik Molla Mustafa Barzani'nin birliklerinden çok daha iyi organize olmuş peşmergelerden oluşuyordu.⁵⁸

Abdülselem Arif'in Şubat 1963'te gerçekleştirdiği darbenin ardından iktidara gelen Sosyalist Arap Birliği Partisi, Kürtlere uygulamaya geçirilmeyen özerklik verildiğini ve ayrıca tutuklu Kürtlerin serbest bırakılacağını açıklıyordu.⁵⁹ 10 Haziran 1963'te Irak ordusunun Kuzey Irak'a yönelik ikinci operasyonun ardından Abdülselem Arif'in 10 Şubat 1964'de ilan ettiği ateşkesi Barzani'nin de kabul etmesini kendilerine danışılmadığı gerekçesiyle reddeden parti politbürosu, ateşkesi tanımama kararı alıyor ve Barzani'ye karşı savaş açıyordu.⁶⁰

Celal Talabani ve arkadaşlarının bu başkaldırısına Marksist-Leninist fikirlerden esinlenmiş olmakla birlikte şehir kökenli burjuvalardan oluşmuş bu hareketin, ezici çoğunluğunu ihtilalci bir ordunun oluşturduğu dağlık ve kırlık bölgede sürdürülen çarpışmaların anlamını kavramayacakları eleştirisi yapılıyordu.⁶¹

Barzani'nin ateşkesi kabulüne tepki olarak KDP 19 Nisan 1964'de şu bildiriye yayınlayacaktı. "Maraşal Abdülselem Arif ile Barzani arasında bir sulh anlaşması mı, yoksa bir teslim anlaşmasını vardır. Barzani'nin nazarı dikkatini şu hususa çekmek isteriz. Hükümet beyannamesinde Kürt halkı yerine (kardeşlerimiz) ve (Kürdistan) yerine bölge adı verilmektedir. Oysa bizim parolamız ya Kürdistan ya ölümdür. Molla Mustafa'nın İhtilalin ba-

⁵⁸ O' Ballance, a.g.e., s.120-126.

⁵⁹ İmamzade, a.g.e., s.134.

⁶⁰ Komal Yayınları, a.g.e., s.103-104

⁶¹ a.g.e., s.104.

şından beri partiye karşı hareketlerde bulunuşu gözden kaçmamaktadır. Yabancı basına verdiği demeçlerde parti başkanlığını inkâr etmesi ve parti ile

Herhangi bir ilişkisinin olmadığını söylemesi hatta partinin ihtilal hareketinde herhangi bir aktif rolünün bulunmadığını dahi söylemesi bizlerce bilinmektedir. Devamlı olarak merkez komitesi ve siyasi büroya hücum edip ithamlarda bulunan Barzani yanlış yoldadır. Eğer kendisi gibi fırsat düşkünü korkak tipli şahsiyetleri partinin tasviyesi için taraftar olarak seçmişse partimizde O'nun bu kötü fikrine uyup alet olarak kullanacak herhangi bir kimseye rastlanmayacaktır. Barzani'nin Kürdistan Demokrat Partisi adı altında çıkaracağı bütün karar ve emirler parti nizamnamesine muhalif hareket olarak telakki edilecektir. Şunu ilan etmek isteriz ki Barzani'nin kendi görüşüne göre almış olduğu kararlarla yayınlamış olduğu emirnameler muteber değildir. Barzani hiç umulmadık zamanda hükümetle kendi arzularına uyarak barış akdetmiştir. Bunlara kahraman değil Donkişot denilir. Gerçek kahraman; plan üzerinde çizilmiş hedef ve amaca ulaşıncaya kadar yılmadan mücadeleye devam eden kimselere denir...''⁶²

Haziran 1964'te İbrahim Ahmet'in düzenlediği parti kongresinde Molla Mustafa'nın ateşkesi ve Kürt toprakları üzerinde bir feodal-şariat düzeni istediği belirtilerek kınanmasının ardından Molla Mustafa harekete geçecek, Temmuz'da 2000 peşmerge ve oğlu Lokman Barzani'nin komutasındaki 500 partizanla beraber KDP'nin İran yolu üzerinde Mahrut bölgesinde bulunan karargâhına doğru harekete geçecekti. Barzani'nin teslim olma önerisini reddeden Celal Talabani liderliğindeki 650 peşmerge Zap suyunu geçerek İran'a yönelecekti.

İbrahim Ahmet, Tahran'a destek aramaya giderken Şeyh Ahmet tekrar sahneye çıkarak arabuluculuk için çalıştı. İran Kürdistan'ından 100 peşmergeyi daha kendisine dâhil eden Talabani tekrar "Çuwart"ya dönmek üzere Süleymaniye'ye doğru ilerlerken Lokman Barzani kuvvetlerinin ani saldırısına uğradılar ve 200 peşmergenin Barzaniler tarafına geçmesi üzerine diğerleri tekrar İran'a döndüler.⁶³ Temmuz'un son günlerinde Mustafa Barzani hala ismen başkanı olduğu KDP'yi kongreye çağırıldı. Raniye'de yapılan kongrede politbüro ve KDP Merkez Komitesi'nin onbir üyesi partiden atıldı.(KDP'nin VI. Kongresinde) KDP'nin ülke dışındaki özellikle Lübnan, Suriye ve Lozan'daki sempatizanları Molla Mustafa'ya karşı hala Merkez Komitesini destekliyorlardı.⁶⁴

⁶² Hulusi Turgut, **Barzani Dosyası**, İstanbul, Asya Matbaası, 1969, s.27-28.

⁶³ O'Ballance, a.g.e., s.180-181.

⁶⁴ Bruniessen, "İran ve Irak Arasında Kürtler", a.g.e., s.324.

KDP 29 Eylül 1964'de Barzani'nin isteğiyle Kaladüz'ün Hanya Köyünde "İhtilalci Halk Kongresi" adı verilen bir konferans toplandı. 9-17 Ekim 1964 günleri arasında çalışmalar yapan bu konferansta Kürt bölgesinin 24 Nisan 1963 tarihli memorandum çerçevesinde otonomisini gerçekleştirmek için iki sürekli organ oluşturuldu:

1) "İhtilal Kumanda Konseyi":

Bu Konsey Kürt bölgesinin parlamentosu niteliğindedi,63 üyesi vardı. Savaş olmadığı dönemlerde dört ayda bir toplanarak gerekli kararları almakla görevliydi.

2) "Yürütme Komitesi": 18 üyeden oluşan komitenin genel sekreterliğini aynı zamanda KDP politbürosunun da üyesi olan Dr. Mahmut Osman yapmaktaydı. "İhtilal Kumanda Konseyi"ne karşı sorumlu olan bu komitenin görevleri Kuzey Irak'taki Kürt bölgesinin tüm mali yargı, yönetim, sağlık,

eğitim, bayındırlık ve ulaşım gibi işlerinin yerine getirilmesi, düzenlemesi ve yönetiminden sorumluydu.⁶⁵ Barzani kongrede kendisini Kürt önderi olarak ilan ettirdi. Kongre'nin Barzani'nin KDP üyelerini geri çağırması kararını, Barzani kendi emirlerine itaat etmeleri koşuluyla kabul etti.⁶⁶ İran'daki Baneh aşireti reisi Şeyh Heme Reşit ve Şeyh Ahmet'in arabuluculuğu sonunda KDP'nin bazı üyeleri partiye yeniden katılmak için geri döndü.

1965'te İran'dan geri dönen KDP içindeki muhalif kanadın İbrahim Ahmet ve Aziz Şemzini dışındaki bazı önemli isimleri ve Celal Talabani, Gilale'ya (Kürtlerin yönetim merkezlerinin bulunduğu kasaba) 100 km uzaklıkta Dularoğa köyünde gözetim altında alındılar. 1966 Şubat'ında Molla Mustafa, Celal Talabani'nin hareketin liderliğini alma gayretinde olduğunu sezinliyordu. Talabani Tahran'daki Irak askeri ateşesiyle görüşerek bir anlaşma zemini arıyordu. Bu anlaşmayı KDP adına yapmak isteyen Talabani, Barzani'nin buna karşı çıkararak ortamı boşaltacağını ve böylece barışı arzulayan tek Kürt lideri olarak öne çıkabileceğini ümit ediyordu.⁶⁷ Kendisine karşı Talabani'nin bazı eylemler içinde olduğunu anlayan Barzani, Talabani 'yi tutuklamaları için peşmerge gönderiyor, fakat Talabani daha erken davranarak İran'a sığınıyordu. Talabani İran'da Irak'la bir anlaşma için zemin ararken Barzani'de Talabani ile irtibatı kesmiyordu. Celal Talabani ve eski KDP'liler Irak ordusunun sağladığı güvenlik ile Timar'da 28 Ağustos 2 Ey-

⁶⁵ Komal Yayınları, s.107-108

⁶⁶ Bruniessen, "İran ve Irak Arasında Kürtler", a.g.e., s.324.

⁶⁷ O'Ballance, a.g.e., s.203-204

lül 1966 tarihleri arasında bir toplantı düzenleyeceklerdi. Celal Talabani ve arkadaşlarının başkaldırısına Barzani taraftarları “66 model çağışlar” ismini takmışlardı.⁶⁸ Hükümetin 29 Haziran 1996’da getirdiği öneriyi kabul ederek Barzani, Talabani’yi bir kez daha kenara iterken Talabani’de Barzani’nin hareketlerine ses çıkarmıyor ve gelecek uygun bir fırsatı beklemenin daha uygun olduğunu düşünüyordu.

Aynı dönemde Celal Talabani’ye bağlı olarak bilinen ve Mustafa Barzani’yi düşürmeye çalıştıkları tahmin edilen bir grup eski KDP’li Barzani kampına dönerken Barzani’de Talabani benzeri herhangi bir karşı çıkışla karşılaşmamak için partiye kendi adamlarını yerleştirmeye devam ediyordu. Hükümetin 1966’da getirdiği oniki maddelik planı uygulamaması üzerine sesini yükselten KDP ile itidalli davranmaya çalışan Barzani arasında sür-tüşme yaşanırken, Celal Talabani ve ona bağlı birçok kişi KDP’nin bölgesi-nin güneyine yerleşmeye başladılar. Talabani bu dönemde hem Barzani hemde Irak hükümetiyle ilişkilerini devam ettiriyor ve Barzani’yi devirerek bölgede tek güç olabileceği bir fırsatın doğmasını bekliyordu.⁶⁹

12–13 Nisan 1967’de Erbil’de bir askeri karakola saldırıda bulunulu-yor ve dört askerle bir sivil öldürülüyordu. Bunu muhalif KDP’lilerin ger-çekleştirmiş olabilecekleri şüphesi vardı. Talabani, Molla Mustafa’yı bölge-sinde hâkimiyeti olmayan bir lider durumuna düşürerek kendine yer açılaca-ğını ümit ediyordu. Talabani’ye ders vermek isteyen Barzani 5 Mart 1968’de Raniye’de Talabani güçlerine saldırıyor ve dokuz kişi ölüyordu.1968 yazında Celal Talabani Ahmet Hasan el-Bekir hükümetiyle bağ kurma gay-retindeydi. Bunda başarı sağlayan Talabani Irak hükümeti tarafından bütün görüşmelerde şart koşulan kişi haline geldi. Molla Mustafa bu durumdan rahatsızlık duyuyordu. Çünkü her ikisi de birbirlerinin rakibiydi ve uygun bir zaman bulduklarında birbirlerini yok etmeye çalışacakları kesindi. Talabani’nin KDP’nin eski bölgesinde tekrar kuvvetlenmeye başladığını fark eden Molla Mustafa, bölgeye peşmergelerini göndererek durumu kısa sürede kontrolü altına aldı. Ancak Barzani genç Kürtlerin aşiret yapılanmasından hoşlanmadıklarının farkındaydı. Talabani ve taraftarları Merkez Komite-si’nden tamamen atılmışlardı ve Merkez Komitesi tamamen Molla Musta-fa’nın kontrolü altındaydı.⁷⁰ Talabani, taraftarlarının Ekim sonunda Barzani peşmergeleriyle çatışmaya girerek kötü duruma düşmeleri üzerine hükümet-ten yardım istedi. Talabani’yle anlaşmanın daha kolay olacağını düşünen Bekir, gerek havadan gerekse karadan gönderdiği birliklerle Barzani bölge-sini bombalattı.

⁶⁸ Komal Yayınları, a.g.e., s.120-121.

⁶⁹ O’Ballance a.g.e., s.214-215.

⁷⁰ a.g.e., s.230.

2.2. KDP'nin İdeolojisi:

KDP sol düşünceli milliyetçiler ve geleneksel aşiret lideri olan Molla Mustafa Barzani tarafından yönetiliyordu. KDP' de hangi kesimin daha ağırlıkta olduğu, örgütün ideolojisi ve ilişkilerini de etkiliyordu. Bu nedenle KDP' yi ideolojik yapılanma olarak açıklayabilmek için konunun 1946–1959, 1959–1964 ve 1964–1975 dönemi olarak bölümlendirilmesi yararlı olacaktır.

KDP'nin kurulduğu dönemlerde orijinal bir programı yoktu var olan program ise yalnızca milli hedefleri ve bunların gerçekleştirilmesi için yapılması gerekenleri içeriyor, ancak ekonomik veya sosyal bir hedef içermiyordu. DP'nin kapatılmasının ardından onun devamı olarak açılan Birleşik Kürdistan Demokrat Partisi, Marksist Leninist fikirlere sahip olmakla birlikte bu yönde hiçbir faaliyeti yoktu. Uygulamada pragmatik bir yöntem takip edilmekteydi.⁷¹

1959 yılında komünistlerin etkinliği hükümet tarafından iyice kısıtlanırken İbrahim Ahmet'in karşı çıkışına rağmen BKDP, Irak Komünist Partisi'nden uzaklaşıyordu.⁷² Kasım'a karşı mücadele başladıktan sonra ise KDP'nin siyasal yönelimi sağa kaydı. KDP'nin partizanlarının şarkısı hala "Ağalar ve beyzadeler emekçilerin kanını emiyor. Tüm emekçiler aynı safta ortak düşmana sömürücülere karşı savaşıyoruz"⁷³ olmasına karşın KDP' nin sağa kayışı devam ediyordu.

Abdüsselam Arif'in başa gelmesinden sonra Sovyet ve İran radyoları Kürt davasını destekleyici yayın yapıyorlardı. Baas Partisi bu dönemde yalnız Kürtlere değil, IKP' ye de savaş açmıştı. KDP bu dönemde IKP' yle bağlarını en alt düzeye indirirken Barzani'de 1963 Mart'ında komünistlere karşı mücadeleye başlıyor ve dört gerilla üssünü dağıtarak birçok komünisti öldürüyordu. Savaşın ikinci evresinde yani Abdüsselam Arif döneminde KDP marşında söz edilen ağalar ve parti, kendisini daha sağa ve milliyetçi bir çizgiye oturtmuştu.⁷⁴ Partideki bu sağcı kesim, Kuzey Irak'ta tek bir partinin bulunması ve IKP'nin tasfiye edilmesi gerektiği şeklinde söylemleri yaymaya başlayacaktı.⁷⁵ Ancak parti, Marksist-Leninist olarak bilinen İbrahim Ahmet ve arkadaşları tarafından yönetilmekteydi ve parti yönetimindeki etkinlikleri büyüktü. İbrahim Ahmet Le Monde gazetesinin muhabiri Eric

⁷¹ M.Gunter, a.g.e., s.227.

⁷² O' Ballance, a.g.e., s, 94.

⁷³ Schmidth, a.g.e., s, 57.

⁷⁴ a.g.e., s.58.

⁷⁵ I- KDP, a.g.e., s.41.

Roulot'a yaptığı açıklamada ise Komünist Partisi'ndeki kopmaları engellemek için Marksist-Leninist görüşlerin savunuculuğunu yaptığını, bunun sonuçlarını Kürt gençliğinin kendilerine yönelmesiyle aldıklarını belirterek bu politikalarından dolayı "gerici"lerin kendilerini Kremlin casusu olarak gördüklerini, komünistlerin ise provokatör olmakla itham ettiklerini söyleyecekti.⁷⁶ İbrahim Ahmet'in bu savunusunu, Barzani'nin ülkeye dönüşünden önce radikal sol görüşleriyle tanınan Hamza Abdullah'a karşı verdiği mücadele teyit edici nitelikteydi. Ancak Hamza Abdullah'ın sağında olmasına karşın Barzani'nin solunda gözüken İbrahim Ahmet 1960 sonrasında parti içinde sol kesimin lideri olacaktı. Ahmet'in politikasının kendi belirttiği hedeflere yönelik olması dışında, gelenekçi kanada ve Barzani'nin partiyi kişisel aşiret yönetimi anlayışına, modernistlerin verebilecekleri en radikal yanıt olarak değerlendirilebilirdi. Bütün bu ihtimallere karşın İbrahim Ahmet parti içinde Marksist-Leninist olarak bilindi ve bu görüşleriyle tanındı. 1964'de Marksist-modernistlerin Barzani'nin hükümetle yaptığı ateşkesi tanınamaları kendilerinin partiden ve bölgeden atılmalarıyla sonuçlanıyordu. 1964'de KDP'den Marksist kesimin atılması sosyal yapı üzerinde de etkili olacaktı.

1964-1975 yılları ise, Marksist kesimin KDP'ye tekrar sızmaya çalıştığı buna karşın Barzani'nin bölgede ve partide yerini sağlamlaştırılmaya çalıştığı dönem olacaktı. Partinin 1966'da yapılan VI. Kongresi'nde hala Marksist söylem tekrarlanmakla birlikte bu söylem içeriği boşatılmış bir slogandı.⁷⁷ Marksist diye ifade edilen grup, aşiret yapılanmasına karşı çıkan kentli aydınlardan oluşuyordu. Bunların Marksist sloganlara sarılmaları ise mücadele ettikleri aşiretçi feodal yapıya, devlet düzeyinde ise emperyalist yapılanmaya karşı en radikal söylemin Marksizm'den geliyor olmasıydı. Bu açıdan onların Marksizmi Kürt milliyetçiliğinin bir başka ifade edilmiş tarzından ibaretti. 1975 sonrası dönem KDP'de aşiret temeli üzerine kurulu tek kişi iktidarının yükseldiği dönem olacaktır.

Bir örgütün kurumlaşmasının ölçütlerinden birisi olarak örgüt liderinin hilafına kararlar alabilmesini, lider açısından ise kendi iktidarını değil örgütün iktidarını genişletmesini ölçüt olarak alırsak, iç problemlerle uğraşıldığı, temsil etme iddiasında olunan toplum için bir şey yapılmayan 1946-1959 dönemini KDP açısından kurumlaşmanın en yüksek olduğu dönem, lider ve kadro arasında mücadelenin olduğu 1959-1964 dönemini kurumlaşmanın devam ettiği, 1964-1975 arasını ise kurumlaşmanın hızla zayıflayıp kişi iktidarının güçlendiği dönem olarak sınıflandırabiliriz.

⁷⁶ Schmidh, a.g.e. s, 52-53

⁷⁷ I-KDP, a.g.e., s.39-40

2.3. KDP-Amerika, Sovyetler Birliği, Türkiye, Mısır, İran Suriye İlişkisi

2.3.1. KDP-Amerika İlişkisi:

Amerika'nın Irak'taki Kürt hareketine uzunca bir dönem sempatisi olmamıştır. Bunun nedeni olarak zaten İngiliz nüfuzunda olan bir ülkede bu harekete destek vererek herhangi bir çıkarının olamayacağını düşünmesidir. 1950'den sonra gelişen Irak- Amerika ilişkileri ve özellikle 1955 Bağdat Pakti'ndan sonra Irak'ın bir müttefik konumuna gelmesi Amerika'yı haliyle Kürtler konusunda merkezi yönetimin tarafına çekmiştir. Amerika'nın Kürt politikası Kasım iktidara gelene kadar, "Amerikalılar bütün ulusal gruplarla makul sınırlar içinde dostluk sürdürmeye çalışmalı ve biri karşısında öbürünü tahrik etmekten kaçınmalıyız"⁷⁸ söylemi çerçevesinde geliştiği söylenebilir. Ancak Amerika'nın Tahran Büyükelçisi George V. Allen'ın belirttiğine göre Mehabad Kürt Cumhuriyeti'nin son günlerinde Barzani ile İran generali Razmara'nın isteğiyle görüşür. Bu görüşme resmi bir nitelik taşımamaktadır. Görüşme nedeni İran generalinin Barzani'yi İran hükümetiyle görüşmeye ikna etme konusunda yardımcı olmasını istemesi üzerine yapılır. Gizli yapılan görüşmede Barzani'nin İranlılarla Kürtlerin bir arada yaşamasının mümkün olamayacağını onun için tüm Kürtlerin Amerika'ya göç etmek istediklerini söylemiş, ancak Barzani'nin Amerika'ya kabul edilmesi gibi bir konu gündeme gelmemiştir.⁷⁹ Amerika 1958 sonrası dönemde Kasım'a yaklaşmak istemiş, ancak bunun için olumlu bir mesaj alamamıştır. Bu beklentinin aksine Kasım'ın Bağdat Pakti'nda çıkma kararı üzerine Amerika'nın Irak politikasında değişecekti. Amerika'nın Kasım'a karşı muhalif güçleri destekleme politikası, Barzani'nin faaliyetlerinin kendi sınırlar içinde de etkileri olabileceğinden endişelenen İran ve Türkiye'nin hoşuna gitmeyecekti. Bu endişeyi giderebilmek için Barzani'de "Mümkün olan güvenceleri verebiliriz... Eğer Amerika yardımını Kürtlerin Türkiye ve İran'a müdahale etmemesi gibi bir koşula dayandırıyorsa bunu kabule razı oluruz. Türkiye ve İran'daki Kürtler arasında kışkırtma yapmayacağımıza söz verebiliriz" diyordu.⁸⁰ Barzani devamla Kasım rejimini devirmelerine Amerika'nın yardım etmesi durumunda Irak 'ı Amerika'nın Orta Doğu'daki en sağlam müttefiki haline getirebilecekleri gerekirse Amerika için savaşabileceklerini, Irak'ta Sovyet sempatzanı IKP'nin olduğunu kendiler'inin de Amerikan sempatiza-

⁷⁸ Schmidth, a.g.e., s.26.

⁷⁹ a.g.e., s.22-26.

⁸⁰ a.g.e., s.72.

nı olabileceklerini aksi takdirde kendilerinin komünistlerin yardımına yönelebileceklerini açıklıyordu.⁸¹

Amerika'nın Irak politikasındaki değişiklik 1970'lerden itibaren başlayacaktı. Irak'ın 1971'de petrolü millileştirmesi ve özellikle 1973 petrol krizi sırasında aldığı aktif rol üzerine Barzani-Amerika ilişkileri doruk noktasına çıkacaktı.⁸² Amerika'nın Barzani'ye yardımdan ne beklediği gizli belgelerde şöyle belirtilmekteydi, "Amerika Irak'taki Kürtlere bu yardımları zafere ulaşmaları için yapmıyor; Çünkü bu iş İran Kürtlere de etki edip Şahı güç durumda bırakabilir. Bu yüzden yardım miktarı belli sınırdan kalmalı böylece Irak Ordusu'nu yıpratılabilmeli ama öte yandan Kürtlerin zafere kavuşmalarına yetecek kadarda olmamalı" denilmekteydi.⁸³

Sonuç olarak belirtmek gerekirse Barzani 1960'larda çeşitli vaatlerle alamadığı yardımı 1970'lerde Irak yönetiminin izlediği politika sonucunda masaya getirebileceği bir petrol kartına sahip olarak alıyor, ancak çıkar ve güç elde edimi için yapıldığı iddia edilen uluslararası politikanın sonucunda Barzani'nin aldığı yardımla başlattığı savaş, 1975 Cezayir Antlaşması'yla Irak Kürt hareketinin büyük bir darbe yemesine neden oluyordu.

2.3.2. KDP-Sovyetler Birliği İlişkisi

SSCB'nin Orta Doğu politikasında Kürtlere bakışı gayet pragmatikti. Sovyetler Birliği dönem dönem Kürtlere yardım etmişti. Ancak Sovyetler Birliği bölgedeki Kürt hareketlerinden uzak durmaya çalışmış ve politikasını, ülkelerin istek ve çıkarlarını Kürtlerin istek ve çıkarlarından üstün tutma temeline oturtmuştu.⁸⁴ Abdülkerim Kasım'ın iktidara gelişi iki ülke ilişkilerinde yeni bir sayfa açacaktı. 1961'de Kasım'ın Kürtlere yönelik saldırısı karşısında ilişkilerin bozulmaması için Sovyetler Birliği herhangi bir müdahale de bulunmadı. Kasım rejiminin düşüşü ardından yeni Baas rejiminin komünizm karşıtı tutumundan dolayı 1963'te Kürtler ve Irak kuvvetleri arasında çatışmalar başladığında Sovyet baskısı sonucu Moğolistan Kürt sorununu Birleşmiş Milletler'e getirdi ve Pravda 6 Mayıs 1963 tarihli sayısında "Kürtlerin otonomi mücadelesine" tam desteğini ilan etti. Sovyet ordu gazetesi Red Star'da Bağdat'ı Kürtlere soykırım uygulamakla suçlanmasına karşın Sovyetler, Bağdat'a silah sevkiyatını durdurmanın dışında herhangi

⁸¹ a.g.e., s.72-73.

⁸² Bruniessen, a.g.e., "Kürt Toplum ve Modern Devlet: Uluslaştırmaya karşı Etnik Ulusçuluk", s.191.

⁸³ İmamzade, a.g.e., s.136.

⁸⁴ "Kürtler ve Moskova", **Toplumsal Kurtuluş**, y.3, s.32, Nisan 1990, s.32.

bir eyleme kalkışmadılar.⁸⁵ Sovyetler Birliği'nin 1963'e kadar uyguladıkları Kürt politikası hakkında Amerika'nın

Tahran eski Büyükelçisi George V.Allen "Onların Kürdistan'ı desteklemeleri tamamen oportunistçedir. Tıpkı geçmişte olduğu gibi, farklı bir yerde daha iyi görünen bir çıkar doğar doğmaz halıyı Kürtlerin altından çekeceklerdir..." şeklinde değerlendirme yapıyordu.⁸⁶ Baasçıların Ekim 1963'te devrilmelerinin ardından Sovyetlerin tavrı yeniden değişti. Abdüsselam Arif'e oldukça büyük miktarda silah yardımı yapmaya başladılar. 1968'de Baas'ın iktidara tekrar gelmesi ve kurulan Birleşik Cephe'de Irak komünistlerininin olması üzerine Sovyetler Irak'la ilişkilerini zedelemeye dikkat edecekti. 1972'de Sovyet-Irak Dostluk Antlaşması'nın imzalanmasıyla Sovyetlerin Kürtlere olan desteğide giderek kayboldu.⁸⁷

Sonuç olarak belirtmek gerekirse Sovyetler Birliği Kürt politikasını Irak hükümetiyle olan ilişkilerinin durumuna göre belirledi. Sovyetler Birliği, İran Kürtlere karşı politikasını da benzer şekilde belirleyecekti.

2.3.3. KDP-Türkiye İlişkisi

Türkiye Irak'ta Kürt isyanının başından itibaren Irak hükümetini destekler nitelikte bir politika izlemişti. 22 Temmuz 1963'da Ahmet Barzani'nin komutanlarından Molla Hüseyin, belirtildiğine göre 500 adamıyla Hakkâri Şat, Şemdinan ve Oramar arasında kalan bölgeye gelerek buradaki aşiretleri kışkırtıp bir isyan başlatacağı. İsyân ancak tamamıyla 29 Ağustos'ta bastırılabilirdi.⁸⁸ 1959'da illegal olarak kurulan "Türkiye Kürt Talebe Cemiyeti'nin üst düzey üyeleri Haziran 1963'te yakalanıyor ve edinilen belge ve açıklamalara göre örgütün Barzani hareketine yardımda bulduklarının anlaşılması üzerine İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata "Molla Mustafa Barzani hususi surette Rusya'da yetiştirilmiş kendisine Marşal rütbesi verilerek Kürtleri birleştirmek üzere Irak'a gönderilmiş bir şahıstır" diyecekti.⁸⁹ 1961'den itibaren Türkiye Kuzey Irak'taki ayaklanmanın ülke içinde de bir kıpırdanmaya neden olacağı endişesiyle sınırı sıkı bir şekilde korumaya çalışarak bu hareketin sınırlarının içine girmesine engel olmaya çalışacaktı. 1961 yılından sonra Irak Kürtleri kendi hareketlerinin diğer ülkelerde de yankı bulacağını tahmin ediyorlardı. 1961 Anayasası'nın ardından Türki-

⁸⁵ a.g.e., s.33.

⁸⁶ Schmidh, a.g.e., s.26.

⁸⁷ "Kürtler ve Moskova", **Toplumsal Kurtuluş**, y.3, s.32, Nisan 1990, s.33-34.

⁸⁸ Şadili Vedat, **Türkiye'de Kürtçülük Hareketleri**, Ankara, Kon Yayınları, 1980, s.140-141.

⁸⁹ a.g.e., s.180.

ye’de Kürtler konusu yavaş yavaş sol gruplar tarafından gündeme getiriliyordu. 1962’de Irak ile Türkiye arasındaki ilişkiler soğuyacaktı. Çeşitli sınır olayları meydana gelecek Türkiye, İran ve Irak sınırlarını boşaltarak buraya asker yerleştirip Kürtlerin Türk topraklarından geçişlerine engel olmaya çalışacaktı. 9 Temmuz 1962’de bir Irak uçağı sınır karakolunu bombalayacak 16 Temmuz’da da benzer bir bombalamada iki Türk askeri ölecek bunun üzerine Türkiye bölge üzerinde devriye uçuşları yapacaktı Bölgeye avcı uçakları gönderecek ve bu devriyelerden birisi bir Irak uçağını 16 Ağustos’ta düşürecekti. Irak, Türkiye’yi kanun kaçaklarına yardım ettiği gerekçesiyle suçlayacak bunu reddeden Türkiye ise 23 Ağustos’ta Bağdat büyükelçisini geri çağıracaktı.⁹⁰

Türkiye’nin Irak’taki Kürt hareketinin topraklarına yayılmasından duyduğu endişeyi fark eden Barzani, 1970’de yaptığı açıklamada, Türkiye’deki ırkdaşlarını Türk olarak gördüklerini mücadelesinin kendilerini savunmak olduğunu varlıklarını korumaya çalıştıklarını ifade edecekti. Barzani’nin bütün gayreti kendi hareketinin Türkiye tarafından tanınması hiç olmazsa kendisine Türkiye tarafından engel olunmamasını sağlamaktı.⁹¹ Ancak hareketin kazandığı boyutlardan endişe duyan Türkiye, gerek 1970 Özerklik Antlaşması ve gerekse Cezayir Antlaşması’na giden süreçte hükümeti destekler bir politika takip edecekti.

2.3.4. KDP-Mısır İlişkileri

Mısır’ın Kürt politikası ve Barzani ile ilişkileri tamamen merkezi hükümete yönelik politikasının sonucu olarak belirleniyordu. Mısır, merkezi hükümetle iyi ilişkiler içinde olmadığı dönemlerde Kürtlerle ilişkilerini geliştirmeye dönük bir politika edecekti. 1958–1961 döneminde Devlet başkanı Abd al-Cemal Nasır, Suriye ile Mısır Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında birleştiği dönemde Suriye Kürtlerinin kültürel bir azınlık oldukları görüşünü reddetmiş ve ancak BAC bozulduktan sonra Kahire Radyosu, Kürt milliyetçiliğini destekleyici yayınlar yapmaya başlayacaktı.⁹²

Abdüsselam Arif’in Şubat 1964’te ateşkes ilan etmesinin arkasında 17 Ocak’ta sonra eren Arap devlet başkanları toplantısında Nasır’ın Arif’i etkilediği ve “ayrılma anlamına gelmediği sürece ulusal hakların” verilmesinde bir sakınca olmadığını Arif’e söylemesinin etkisi olduğu iddia ediliyordu.⁹³ Mart 1964’de Celal Talabani, KDP-Barzani mücadelesinde destek aramak

⁹⁰ O’Ballance, a.g.e., s.134-135.

⁹¹ Turgut, a.g.e., s.33-34.

⁹² O’Ballance, a.g.e., s.113

⁹³ Schmidh, a.g.e., s.105

için Kahire'ye gidecek, bir destek alamazken bu ziyaret Irak hükümetinin Barzani'ye destek vermesine neden olacaktı. Irak hükümetinin Kürtlere yönelik ikinci büyük operasyonundan önce o dönemde Irak Baası ile ilişkileri iyi olan Nasır'a Barzani'nin savaşa engel olması için çağrıda bulunduğu mektuba cevaben Nasır, 22 Şubat 1965'te Barzani'ye gönderdiği mektupta silahlarını bırakmalarını istiyordu.⁹⁴ 1975 Cezayir Antlaşması'ndan önce Mısır'ı ziyaret eden İran Şahı'nın ardından Kürtlerde Mısır'a temsilci göndererek kendilerine destek verilmesini istiyorlar ve Başkan Yardımcısı Enver Sedat'tan kendileri aleyhine bir eyleme geçilmeyeceği şeklinde bir demeç ve destek vaadi ile geliyorlardı.⁹⁵

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse Mısır'da politikasını Irak yönetimiyle olan ilişkileri çerçevesinde belirliyordu.

2.3.5. KDP- İran İlişkileri

Irak'la ilişkileri iyi olmayan İran, KDP'ye sempatiyle bakıyordu. 1962 yılında İran'ın yardım teklifi KDP politbürosun da görüşülerek sol kesimin baskısıyla reddedilirken artan ihtiyaçları karşılayabilmek için 1963'te İran'dan yardım alınmaya başlanacaktı. İran, KDP'ye yardım ederken diğer taraftanda Irak'la görüşmelerde bulunuyordu. 1964'de ateşkes imzalanmasının ardından parti içindeki bölünme karşısında İran bölünmeyi teşvik edecek ve Barzani karşıtlarını gizlice destekleyecekti. 1965 yılında KDP-İrak çatışmaları yeniden başlayınca İran KDP'ye 82 mm'lik havan topu gönderecekti. Barzani'nin Irak yönetiminin 29 Ekim 1966'da sunduğu "Oniki Madde Programı" diye bilinen anlaşma önerisini, bu öneriyi reddettiği takdirde Irak'ın İran'la belirli tavizler karşılığında anlaşabileceğinden endişelenen Barzani'nin kabul etmesi Şahı kızdıracaktı.⁹⁶ İran'ın Kürt hareketine olan desteği 1969'a kadar sınırlı kalırken bu tarihten sonra Basra Körfezi'nin öneminin İran tarafından anlaşılmasının ardından verdiği yardımı artacaktı.⁹⁷ İran'da Barzani hakkında verilmiş gıyabi idam kararı 1968 yılına kadar kaldırılmamıştı.⁹⁸ Barzani İran'la ilişkileri konusunda şöyle diyecekti: "Irak bugün bizi bugün yok etmek istiyor, İran ise bizi on yıl sonra yok etmek istiyor"⁹⁹

⁹⁴ O' Ballance, a.g.e., s.175.

⁹⁵ I-KDP, a.g.e., s.104.

⁹⁶ a.g.e., s.93-95.

⁹⁷ Bruniessen, "Kürt Toplumunu ve Modern Devlet: Uluslaştırmaya karşı Etnik Ulusçuluk", a.g.e., s.191.

⁹⁸ I-KDP, a.g.e., s.93-95.

⁹⁹ a.g.e., s.95.

1969 sonbaharında hükümet kuvvetleriyle Barzani peşmergeleri arasında meydana gelen çarpışmalarda Kürtlerin başarı göstermeleri üzerine 1970 başında Baas, İran'la görüşme isteğinde bulunur. Ancak İran'ın Baas'a yönelik bir komplo planının açığa çıkarılması üzerine İran'ın KDP'ye verdiği yardım hızlanır. 1970'de Kürtlerle başlayan barış görüşmelerinde Baaslı generallin Kürtlerle anlaşmak yerine İran'a tavizler verilerek anlaşma sağlanması yönündeki istekleri üzerine Barzani, İran'la anlaşma yapılmasını engellemek amacıyla Baas'la anlaşmaya varır. Ardında "11 Mart 1970 Bildirisi" yayınlanır. Şah, Barzani'den yediği darbeyi unutmaz. Bu bildirin ardından İran'a yönelik saldırılarını artıran Baas, Kürtlerden aradığı somut desteği bulamaz. İran'la o dönemde ilişkisini kesen KDP, Barzani'ye yönelik bir suikast girişiminin açığa çıkarılmasının ardından İran'la tekrar ilişkileri başlatacak, Irak'ın da Barzani'ye yönelik askeri operasyonları tekrar başlatacaktır.¹⁰⁰

1970'lerde "...İran, yardımlarına karşılık olarak Barzani'den İran'daki Kürt hareketini etkisizleştirmesini ve dahası İran Kürtlerinin kendileriyle işbirliği yapmasını sağlamasını istiyordu. Bunun üzerine Barzani, İran KDP'sini ve İran Kürtlerini sessiz kalmaya ve İran'a karşı "kışkırtıcı" olmamaya çağırmişti. İran KDP'sinin o dönemde "eylemlerini dondurma" önerisi de buradan çıkmıştı. İran, KDP'sinin bir bölüm yönetici ve savaşçısı bu çağrıya uymayıp silaha sarılınca Barzani kendi bencil çıkarları için işi teslimiyeti ve ihaneti reddedenlere zor kullanmaya kadar vardırdı..."¹⁰¹ Bağdat ve Barzani'nin otonominin gereklerini karşılıklı olarak ihlal etmelerinin ardından Barzani'ye ABD, İsrail ve İran'dan destek geliyor ve onların sözlerine güvenerek Barzani tekrar savaşı başlatıyordu.¹⁰²

Sonuç olarak belirtmek gerekirse İran kendi ülkesinde bir milyon civarındaki Kürte yatırım yapmış ve sindirmiş olarak gözüküyor ve Irak'takine benzer bir Kürt probleminden uzak görünüyordu. İran yardımı, ilk başta Barzani peşmergelerinin sınırdan geçmesine İran'daki aşiretlerin Barzani'ye yardım etmesine yaralıların tedavi edilmesine göz yumma şeklindeyken Irak'la ilişkiler bozulunca çeşitli alanlara kayan açık destekler haline gelecekti.

2.3.6. KDP-Suriye İlişkisi

¹⁰⁰ a.g.e., s.96-97.

¹⁰¹ S.Metin "Bu Son Olacak mı?", **Dünyada "Yeni Düzen" ve Ortadoğu**, İstanbul, Eksen Yayıncılık, 1991, s.93-94.

¹⁰² Bruniessen, "Kürt Toplumunu ve Modern Devlet: Uluslaştırmaya karşı Etnik Ulusçuluk", a.g.e., s.192.

Suriye'nin Kürt politikası Irak'ınkine yakındı. Suriye de yaşayan 400.000 Kürt 1958' den beri yönetime karşı kısıtlıda olsa mücadele etmeye çalışıyordu. Sorunların aynı oluşu bu ülke politikalarını birbirlerine yaklaştırıyordu. Ayaklanma durumunda her iki ülkede birbirlerine yardım ediyorlardı. Irak hükümetinin kuzeyde 10 Haziran 1963'te başlattığı operasyonuna Suriye hükümeti her türlü yardımın yapılacağını açıklıyor ve bir tugay Irak'ın batısından operasyona katılmak için sınırı geçiyordu. Irak hava kuvvetlerinin aynı gün başlayan hava saldırılarına Suriye uçakları da eşlik ediyordu.¹⁰³ 8 Mart 1963'te iktidara gelen Suriye Baası "Arap Kemerı" adı verilen Kürtlerin ülkenin güney ve iç kesimlerine sürülmesi ve yerlerine de Arap köylülerinin yerleştirilmesini içeren bir plan hazırlıyordu. 1970 yılında yaptığı darbeyle iktidara gelen Hafız Esat bu planı uygulamamasına karşın yürürlükten de kaldırmıyordu.¹⁰⁴ Suriye ve Irak hükümetleri arasındaki işbirliği I-KDP ve S-KDP arasında da işbirliğine neden olacaktı.

Sonuç olarak belirtmek gerekirse Suriye'nin Kürt politikası Saddam-Esad mücadelesine kadar iki ülke ilişkilerini olumsuz etkileyecek şekilde değildi ve zaman zaman işbirliğide sergileniyordu.

2.4. KDP'nin Amacı:

1958 ihtilalinden sonra Irak'ta başlıca üç akım ve üç farklı amaç vardı:

1) Baas Partisi'nin genç olmasına rağmen öncülüğünü yaptığı Arap Milliyetçiliği. Bu akım çoğunluk desteğine sahip olmamakla birlikte hemen gerçekleştirilecek bir birlikten yanaydı.

2) Irak Komünist Partisi ile Ulusal Demokratik Parti ve diğer bağımsız güçleri içerisine alan ve Demokratik Akım diye adlandırılan akım. Bu akımın amacı Irak'ın egemenliğinin korunması, Arap Birliği'nin federal bir birlik şeklinde ele alınmasını sağlamaktı.

3) Barzani'nin başkanlığında Irak Kürdistan Demokratik Partisi'nin öncülüğünü yaptığı Kürt Akımı. Bu akımın amacı Araplarla Kürtler arasında ulusal kültürel ekonomik alanlarda bir eşitliğin sağlanabilmesini gerçekleştirebilmektir. Bu akım Kürtlük karakteri taşımasına rağmen birçok olayda Demokratik Akım'la işbirliği içine giriyordu.¹⁰⁵

¹⁰³ O' Ballance, a.g.e., s.192

¹⁰⁴ I-KDP, a.g.e., s.161.

¹⁰⁵ a.g.e., s.10-12.

KDP'nin burada verilen amacının dışında Barzani ve arkadaşlarınca çeşitli amaç tanımlamaları yapılmıştı. Bunlardan bazıları şunlardı; "... Biz ulusal hakları inkâr edilen mazlum ve yoksul bir ulusuz. Ulusal varlığımızı ispat etmek ve kendi toprağımızın sahibi olmak için savaşıyoruz, yani kendi toprağımızı koruyoruz..."¹⁰⁶ KDP'nin amacı konusundaki diğer bir tanım da, "...Amacı ve hedefi hiçbir zaman Irak'taki merkezi iktidarı ele geçirmek (tarihi politik ve sosyal kökenleri nedeniyle böyle bir amacı tabii ki olamaz) ya da tam politik bağımsızlık olmayan Kürdistan ihtilalcileri aslında yarattıkları fiili durumla (de facto) 1963 yılından beri ulusal otonomilerini gerçekleştirmişlerdir. O günden bu yana devam eden savaş daha çok bir iç arınma ve "de facto"nun iktidara açıkça kabul ettirilmesi çabasından başka bir şey değildir..."¹⁰⁷ deniliyordu. Bu amaç tanımlamalarından sonra sonuç olarak ifade etmek gerekirse Molla Mustafa "... Bağımsız bir devletin ekonomik olarak yaşayamayacağını fark eden bu yüzden bütün düşüncesini Irak'ta otonom bir Kürdistan'a adanmış ..." ¹⁰⁸ Ancak Mesut Barzani'nin mücadele ve amaç tanımlaması ise daha geniştir. Mesut Barzani, I.Dünya Savaşı sonrasında kendi rızaları dışında parçalanan Kürdistan'ın bu parçalarından birisinde, Irak Kürdistan'ında mücadele ettiklerini belirtmektedir. Amaçlarının "Kürdistan'a gerçek otonomi Irak'a demokrasi" olarak açıklanabileceğini kendi hareketlerinin genel bir Kürt hareketinin parçası olduğunu ve Kürtlerinde diğer halklar gibi meşru haklarını alması gerektiğini açıklıyordu.¹⁰⁹

Görüleceği gibi bu açıklama baba Barzani'nin hareketlerinin Irak'la sınırlı olduğu diğer bölümleriyle ilgilenmedikleri savunuyla çelişmektedir.

3. Mücadeleleri ve Antlaşmalarıyla Irak-KDP İlişkisi

1920 Ekimi ile 1922 Martı arasında İngiliz Yüksek Komiseri'nin Irak yönetimiyle ilgili verdiği raporlarda belirtildiğine göre Kral Faysal'ın seçimine Kürtler katılmazlar. Bir İngiliz -Irak bildirisine göre 24 Aralık 1924'den itibaren "Irak Kürtlerinin Kürt hükümeti kurma hakları tanınmaktaydı. 1919—1930 arasında İngilizlere karşı mücadele eden Şeyh Mahmut Berzenci 1931'de Bağdat'ta gözetim ve ikamet cezasına çarptırılıyordu."¹¹⁰ Şeyh Mahmut'un isyana başladığı dönemde Barzan bölgesinde Şeyh Ahmet Barzani de 1920'lerde Kürt ulusal direnişinin popüler lideriydi. Her iki lide-

¹⁰⁶ Komal Yayınları, s.33.

¹⁰⁷ a.g.e., s.34.

¹⁰⁸ O' Ballance,a.g.e., s.269.

¹⁰⁹ Rafet Ballı, **Kürt Dosyası**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1991, s.444.

¹¹⁰ Bazil Nikitin, **Kürtler**, I-II. cilt, Çev. Hüseyin Demirhan, Cemal Süreyya, İstanbul, Denge Yayınları, 1994, s.343-344.

rinde kazandığı halk desteği dini sadakate olduğu kadar Kürt milliyetçiliğine de dayanıyordu.¹¹¹

Kendisini Kürdistan'ın kralı olarak ilan eden Şeyh Mahmut Berzenci İngilizlere karşı kullanabileceğini düşünerek Türk yöneticilerle de temasa geçiyordu.¹¹²

1932 Mayıs'ında Irak'a özgürlüğünün verilmesi yönündeki öneriyi İngiltere, Irak'ı Milletler Cemiyeti'ne bağlı Mandalar Komisyonu'ndan kurtararak Bağdat'ta istediği gibi davranabilmek için destekledi.¹¹³ Bu yılda İngiltere, Irak'ı terk ediyor gibi görünmesine karşın bu aslında bağımlılığın başka bir şekilde devam ettirilmesinden ibaret bir durumdu. Şeybe ve Habbaniye hava üstlerinde hala varlığını devam ettiren İngiltere, Faysal rejiminin en büyük destekçisi olacaktı.¹¹⁴ Bu fiili duruma karşın Irak bu tarihten sonra hukuken bağımsız olacak ve Kürt isyanlarıyla karşılaşacaktı.

3.1. 1932–1946 Dönemi Irak-KDP Mücadelesi ve Antlaşmalar

I-KDP'nin kurucusu olan Molla Mustafa Barzani 1903 yılında Barzan köyünde Abdurrahim Barzani'nin en küçük oğlu olarak dünyaya gelir. Şeyh Ahmet Barzani'yle (ağabeyi) birlikte Irak kuvvetlerine karşı olarak 1931 yılında mücadeleye başlar.¹¹⁵

Mücadele Bradost aşireti reisi Şeyh Raşid'in Mustafa Barzani'nin kardeşi Şeyh Ahmet'e kendisini mehdi ilan ederek sapık fikirlere öncülük ettiği gerekçesiyle "cihat" açmasıyla başlıyordu. 1931 yılında çıkan bu çatışmaların ardından 1932–1933 yıllarında hükümet kuvvetleri Barzani bölgesine İngiliz hava kuvvetlerinde desteğinde saldırıya geçiyordu.¹¹⁶ Çatışmalar sonunda Barzani isyanı 1935'te bastırılıyordu. Şeyh Ahmet kaçarak Türkiye'ye sığınır, ancak yakalanarak Irak'a teslim edilir ve ilk önce Hille'ye ardından kardeşi Molla Mustafa Barzani'yle birlikte Süleymaniye'ye sürülür.¹¹⁷

II. Dünya Savaşı'nın sürdüğü dönemde Orta Doğu'da isyanları giderme düşüncesinde olan İngilizlerin isteğiyle Nuri Sait Kürt kökenli Macit

¹¹¹ Bruniessen, "Kürdistan'da Din", Çev. Nevzat Kırış, a.g.e., s.39.

¹¹² Bruniessen, "Osmanlılıktan Ayrıllıkçılığa Şeyh Said Ayaklanmasının Dini ve Etnik Arka Planı", a.g.e., s.125.

¹¹³ Nikitin, a.g.e., s.345.

¹¹⁴ İmamzade, a.g.e., s.54-69.

¹¹⁵ Turgut, a.g.e., s.142-147.

¹¹⁶ Schmidh, a.g.e., 12-14.

¹¹⁷ Aegleton, a.g.e., s., 115-122.

Mustafa adında bir Bakanı Kuzey Irak'a gönderiyordu. Yapılan görüşmelerde Kürtlerin kendi dillerinin bölgelerinde resmi dil olması, Kürtçe okulların açılması, hastane yapılması ve bölgenin yeniden imarı konusunda anlaşma sağlanıyor, Barzani'nin tüm ailesiyle birlikte sürgünden dönmesine mücadele ediliyordu. Başbakan Nuri Sait'de Kürtlerin kendi haklarını kullanabilecekleri yönünde açıklama yapıyordu. Ancak Nuri Sait hükümeti çekilip yerine milliyetçi bir hükümetin gelmesi üzerine yeni hükümet anlaşmayı uygulamıyor ve Kürtlere baskı yapıyordu.¹¹⁸ Yükselen tansiyon Uluğ Bey adındaki bir aşiret reisinin Mergasor polis karakolunda çıkan çatışmada öldürülmesiyle sıcak çatışmaya dönüşecektir.¹¹⁹

Mustafa Barzani, Mizuri, Şervsni, Baruşî ve Dolameri gibi aşiretlerin ayrıca Akra bölgesindeki Rejúkeran ve Goran aşiretleri ile Zaho'dan Silevani ve Revanduz'den Bradost aşiretlerinde katılımıyla oluşan 4000–5000 arası bir kuvvet topluyordu. Irak hükümet kuvvetlerinde bölgeye önemli sayıda kuvvet yığıyor İçişleri Bakanı Ömeri ve Kral Naibi Abdullah'ta bölgeye geliyordu.¹²⁰ Bunlara ek olarak Barzanilere düşman olan Zibari Bervari, Doski ve Şerif Bayani aşiretlerinden de gönüllü olarak hükümet kuvvetlerine katılanlar vardı.¹²¹ Hükümet kuvvetleri 15 Temmuz 1945'te dağlara doğru harekete geçerken İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri de destek veriyordu. İlk başlarda Amadiye, Revanduz ve Akra kasabaları çevresinde etkili olan Barzani güçleri İngiliz uçaklarının da yardımıyla püskürtülüyordu. İddia edildiğine göre Nahıla bölgesinde 4 taburdan oluşan 8000 kişilik bir Irak birliği pusuya düşürülüyor, ancak Zibarilerin reisi Mahmut Ağa'nın verdiği destekle Irak kuvvetleri çemberi yaracaklardı. Çarpışmalar sırasında Bradost aşireti de hükümet kuvvetlerinin tarafına geçer.¹²² 1944 Ağustos'un da İran, Irak ve Türkiye'den gelen Kürt temsilcileri bu ülke sınırlarının kesiştiği Dalan par dağında "'Üç Sınır Anlaşması"'nı imzalayarak birbirlerine yardım konusunda anlaşmaya varıyorlardı.¹²³ İngiliz bombardımanlarıyla sıkışan Barzani mahiyetiyle birlikte İran'ın Sovyet denetiminde bulunan bölgesinde kurulan Mehabad Kürt Cumhuriyeti'ne gidecekti. 1200 savaçısıyla ordunun %10'undan fazlasını oluşturan Barzani ordusunun başına geçer ve general rütbesini alır.¹²⁴ Mehabad Kürt Cumhuriyeti'nin 1946 sonunda yıkılması üzerine İran kuvvetleri tarafından sıkıştırılan Barzani, Amerika'dan istediği cevabı alamaması üzerine yanına 800 kişilik bir grubu

¹¹⁸ Schmidh, a.g.e., 15-16.

¹¹⁹ Kılıç, a.g.e., s.82.

¹²⁰ Schmidh, a.g.e., 16-17.

¹²¹ Kılıç, a.g.e., s.83.

¹²² Schmidh, a.g.e., 17-18.

¹²³ a.g.e., s.19.

¹²⁴ Kılıç, a.g.e., s.86-87.

olarak Irak, Türkiye ve İran üzerinden 18 Haziran 1947'de Sovyetler Birliği'ne sığınır.¹²⁵

3.2. 1947–1964 Dönemi Irak-KDP Mücadelesi ve Antlaşmalar

1947'den 1958 Irak devrimine kadar olan süre Kürtler ve Irak yönetimi arasında yer yer sıcak çatışmaların olduğu gergin bir soğuk savaş atmosferiyle geçecekti. 1958 devrimi işbirliği ümidi doğurmuştu. Taraflar arasında oluşan bu iyimserlik ortamında çıkarılan Geçici Irak Anayasası'nın 3. maddesi bu ortamı teyit edici nitelikteydi. Bu madde de “Araplar ve Kürtler bu ulusu meydana getirirler. Anayasa bu iki ulusun eşit haklarını Irak içerisinde garanti eder...” denilmekteydi.¹²⁶

Molla Mustafa Barzani'nin Irak'ta dönüşünün ardından 9 Ocak 1960'da KDP'nin A. Kasım'a sunduğu programının bazı maddeleri şöyleydi:

“Md.3 Mücadelemiz Irak sınırları içerisinde olup mücadelemizin hedefi Irak Kürdistan'ına hürriyet ve otonomi getirmektir... Md.23 Biz Kürdistan'ın diğer parçalarında yaşayan Kürt halkının zorla alınmış ulusal haklarının geri alınması uğruna girişecekleri mücadeleleri destekleriz. Biz Kürt halkının kendi kaderini kendisinin tayin hakkı için mücadele ediyoruz...”¹²⁷ A. Kasım diğer maddelere dokunmayarak 3. maddeyi iptal eder. KDP,30 Temmuz 1961'de Kasım yönetimine Kürtçe eğitim, Kürt yönetim, Kürtçe radyo ve bölge kaynaklarının bölge halkının kalkınması için kullanılmasını içeren bir çözüm paketi verir. KDP'nin 14 şubesi bu çözüm paketinin yarattığı gerginlik sonucunda kapatılır. 8 Eylül'de Irak ordusu kuzeyde Kürtlere yönelik operasyona başlar.¹²⁸ A. Kasım'ın 1961 Eylül'ünde Kürtlere yönelik başlattığı saldırı IKP içinde bölünmeye neden oluyor, büyük bir bölümü Kasım'ın safına geçiyordu. IKP yayınladığı bildiriye Bağdat Parkı ve onun devamı olan CENTO'yu ve Amerika'yı, Kürt halkının kışkırtıcıları olarak nitelendiriliyorlardı.¹²⁹ Başka bir komünist yayın da ise Kürtler suçlanarak, “...CENTO ajanları ve petrol kumpanyaları durumdan yararlanarak uydu bir Kürt devleti yaratmak üzere Irak devletine karşı silahlı ayaklanma mücadelesine girişmişlerdir...” denilmekteydi.¹³⁰

Kasım'ın 23 Eylül 1961'de Cemiyetler Kanununa göre yıllık kongresini yapması gerekirken yapmadığı gerekçesiyle KDP'nin kapatılmasına

¹²⁵ a.g.e., s.177.

¹²⁶ Komal Yayınları, a.g.e., s.61.

¹²⁷ a.g.e., s.64.

¹²⁸ a.g.e., s.65-66.

¹²⁹ a.g.e., s.79-81.

¹³⁰ a.g.e., s.81.

karar vermesinin ardından KDP Merkez Kurulu dağa çıkma kararı alır. Ancak ne Barzani ve ne de diğer aşiretler KDP' ye yer vermezler. Kasım, Mart 1962'de yaptığı açıklama da silahlarını bırakmaları koşuluyla Barzanilere af verebileceğini ilan ederken Barzani buna Nisan 1962'de verdiği yanıtta, Irak anayasanın değiştirilmesi Kürtlere otonomi haklarının verilmesi ve Kasım rejiminin demokratik bir rejimle değişmesi koşuluyla evet diyebileceğini bildirecektir.¹³¹

8 Şubat 1963'te gerçekleştirilen darbenin ardından Albay Abdüsselam Arif iktidara gelecekti. Darbeden sonra Ulusal Devrim Komuta Konseyi'nin (UDKK) Kürt hareketinin sona erdirilmesi için resmi çağrı yapmasıyla başlayan görüşmelerde Kürtler, 24 Nisan 1963'te Erbil, Süleymaniye ve Kirkük'ün de içinde olduğu bölgede özerk bir Kürdistan talep ederek bölgedeki petrol sahasının ellerinde tutmak, ayrıca petrol gelirlerinin 1/3'ünün Kürtlere ait olmasını isteyeceklerdir. Yönetsel alanda ise devlet başkanı yardımcısının ve genelkurmay başkan yardımcısının Kürt olması askeri ve polis okullarına nüfusa orantılı olarak öğrenci alınması ve yine meclise de orantılı bir katılım, bakanlıkların 1/3'ünün Kürt olması gibi maddeleri içeren 15 maddelik bir memorandum sunacaklardı.¹³² Kürt önerilerinin Abdüsselam Arif tarafından reddedilmesi üzerine 9 Haziran 1963'te Baas, ayrılıkçıların 24 saat içerisinde teslim olmalarını ister ve 10 Haziran'da ise çatışmalar tekrar başlar. Çarpışmalara Suriye'de bir ordu birliğini gönderirken Cezayir ve Yemen'de askeri birlik gönderme önerisinde bulunur. Ayrıca bu her iki ülke basınında Kürt hareketini eleştiren yazılar çıkar.¹³³

10 Haziran 1963'te başlayan Irak'ın ikinci operasyonu Suriye birlikleri de dahil toplam 40.000 kişilik bir kuvvetle Amediya, Bamerni ve Banika olmak üzere üç koldan gelişir. İlk başta başarı elde eden Irak birlikleri 45 gün süren savaşın sonunda Barzani güçlerinin ani saldırısıyla geri çekilmeye zorlanırlar.¹³⁴ Ağustos ayında yapılan görüşmelerden bir sonuç alınmaması üzerine Eylül başında hükümet kuvvetleri tekrar operasyona başladılar. Ancak bu UDKK'nın Baasçılarla mücadeleye başlaması sonucu kesililir. Baas'la çatışan hükümet kuvvetlerinin galip gelmesinin ardından kurulan General Tahir Yahya hükümeti ile Kürtler arasındaki görüşmelerde bir anayasa oluşturulması, askerin terhisi ve genel af konusunda anlaşmaya varılır ve ardından 10 Şubat 1964'de Abdüsselam Arif ateşkes ilan eder.¹³⁵

¹³¹ O' Ballance, a.g.e., s.113-128.

¹³² a.g.e., s.148.

¹³³ Komal Yayınları, a.g.e., s.91-92.

¹³⁴ a.g.e., s.97-101.

¹³⁵ O' Ballance, a.g.e., s.160-169.

3.3. 1964–1975 Dönemi Irak-KDP Mücadelesi ve Antlaşmalar

Abdüsselam Arif'in ilan ettiği ateşkesi Molla Mustafa Barzani'nin olumlu bulmasına karşılık bunu yeterli görmeyen KDP, mücadelenin devam ettirilmesini istiyordu. KDP ve Barzani arasında dışardan uyumlu bir birlik varmış gibi görünmesine karşın her ikisi de birbirlerinden yararlanabilecekleri düşüncesiyle ilişkilerini devam ettiriyorlardı.¹³⁶ Barzani'nin ateşkes anlaşmasını KDP'nin itirazına rağmen kabul etmesi parti içinde büyük bir huzursuzluğa neden olacaktır.¹³⁷ Ateşkeste belirtilen önemli noktalar şunlardı:

“ 1) Hükümet tek bir Irak ulusal birliği içinde Kürtlerin ulusal haklarını kabul ediyordu.

2) Hükümet siyasal tutukluları serbest bırakacağına ve kuzeydeki Kürt bölgesine karşı uyguladığı ekonomik ablukayı kaldıracağına söz veriyordu. kuzeyde yıkılan alanları onarmayı üstleniyordu.

3) Kürtler, hükümet yöneticilerinin kuzey bölgesine dönmesine izin vereceklerine, Kuzey'de yasaların egemenliğinin ve güvenliğin yeniden sağlanması için alınacak tedbirlerde hükümete yardımcı olacaklarına söz veriyorlardı.”¹³⁸

Gerçekte bu bir anlaşma değil, Barzani ve Arif'in açıklamalardan ibaretti ve bu açıklamalarda Barzani'nin açıklamalarında yer alıp ta Arif'in açıklamalarında yer almayan maddelerde vardı. Arif'e göre ateşkesten sonra görüşme veya bir tartışma olmayacaktı. Çünkü ona göre Kürtlerin istedikleri haklar genel ulusal haklardan ibaretti. Her Iraklının kendi kökenini ifade etme özgürlüğünün sağlanmasıyla bu hak da yerine getirilmiş olacaktı. Arif'in ulusal haktan anladığıyla Kürtlerin ulusal haktan anladığı ve öne sürdükleri istekler arasındaki bu derin ayrılık, kaçınılmaz olarak yeni çatışmaların çıkacağına habercisiydi.¹³⁹

Arif'in görüşme yok demesine karşın 3 Mart 1964'te ateşkes anlaşmasının yapılması için düzenlenen toplantıda, Irak Başbakanı Kürt sorununun Irak Parlamentosu'nun açılışından sonra görüşülmesini kuzeydekilere af çıkarılmasını, Barzani saflarına geçmiş Arap subayların tutuklanmasını ve sınır dışı edilmesini bu beyannamenin yayınlanmasından 15 gün sonra bütün ordu mensuplarının ve polislerin birliklerine geri dönmesini,¹⁴⁰ “... Irak Anayasası'nın 194. Maddesi Irak Cumhuriyeti çerçevesi dahilinde Kürt milli haklarını tanımaktadır.”¹⁴¹ şeklinde değiştirilmesi, ayrıca Kürtlerin bulundu-

¹³⁶ I-KDP, a.g.e., s.91-92.

¹³⁷ Hassanpour, a.g.e., s.5

¹³⁸ Schmidh, a.g.e., s.106.

¹³⁹ a.g.e., s.107-108.

¹⁴⁰ Turgut, a.g.e., s.25-26.

¹⁴¹ a.g.e., s.27.

ğu bölgelerde ortaokul ve lise ikinci sınıfa kadar Kürtçe öğretilmesini içeren bir öneri paketi sunar. Irak Başbakan'ının sunduğu önerilerin Kürtler tarafından reddedilmesinin ardından Molla Mustafa Barzani ve Abdüsselam Arif'in yumuşak demeçler vermesi KDP'nin 19 Nisan 1964 bildirisinin yayınlanmasına neden olacaktır.¹⁴²

Barzani KDP'nin tepkisine karşın 1964 ateşkesini niçin kabul ettiğini şöyle açıklar: “ Ulusal haklar tanıyarak Kürtler için neler yapmaya istekli olduğunu anlamak için hükümete bir fırsat daha veriyoruz. Sözlerini yerine getirmelerse savaşı yeniden başlatmak zorunda kalacağız... Henüz görüşmelerin sonuna ulaşamadık. Zamanı gelince iyi ile kötüyü tartacağım ve nasıl davranacağımıza karar vereceğiz.”¹⁴³ Aslında Barzani hükümetle sürdürülen görüşmelerden olumlu bir sonuç çıkacağını beklememektedir. Ancak zaman kazanarak Kürtleri yeni bir savaşa hazırlanmayı düşünüyordu. Talabani ise ateşkesinin kabul edilmemesinden yanaydı. Ona göre Kuzey Irak'taki gelişim kendilerinden yanaydı ve kontrol edebildikleri toprak miktarı giderek genişliyordu. Ateşkes kendilerinin zararına olacaktı.¹⁴⁴

Mustafa Barzani 11 Ekim 1964'de Arif hükümetine bir memorandum verir. Memorandum da Irak hükümeti Kürtleri oyalamakla ve aldatmakla suçlanıyor, iktidarın söz verdiği 5 milyon dinarın Kürtler için kullanılmadığı, karakollar yapılması ve çavuşların memnun edilmesi için kullanıldığı iddia edilmektedir.¹⁴⁵

3 Kasım 1964'te açıklanan Irak'ın yeni anayasasında Irak'ın Arap ve Kürt ulusundan oluştuğunu ifade eden maddesinin yer almaması üzerine 19 Aralık 1964'te peşmergeler saldırıya geçiyor ve buna cevap olarak 9-16 Ocak 1965 tarihleri arasında Irak ordusunun üçüncü askeri operasyonu başlayacaktı. Ancak operasyon istenilen sonuç elde edilemeden sona ererken, Irak ordusu içinde Kürt bölgesine müdahale konusunda görüş ayrılıklarının çıktığı iddia edilmekteydi.¹⁴⁶

13 Şubat 1966'da Başkan Abdüsselam Arif'in helikopteri Kum fırtınasına yakalanarak düşüyor ve yerine Ulusal Konsey tarafından 17 Nisan'da kardeşi Org. Abdurrahman Arif cumhurbaşkanı olarak seçilecektir İlimli bir kişiliğe sahip olan Başkan Arif generallerin baskısıyla dördüncü saldırıyı başlatıyordu.¹⁴⁷

¹⁴² a.g.e., s.27-28.

¹⁴³ Schmidh, a.g.e., s.113.

¹⁴⁴ a.g.e., s.113-114.

¹⁴⁵ Komal Yayınları, a.g.e., s.107-108.

¹⁴⁶ a.g.e., s.110-112.

¹⁴⁷ O' Ballance, s.204-206.

Irak birlikleri Kürt bölgesini ikiye ayıran Hamilton yolu çevresindeki vadileri ele geçirerek Kürt bölgesini ikiye ayırabilmek için peşmergelerin asıl karargâhlarının bulunduğu Revandüz'e karşı kara ve hava birlikleriyle 1 Mayıs 1966'da operasyona başlar. İlk başlarda başarılı olan operasyon, Kürtlerin karşı saldırısı sonunda Irak birlikleri geri çekilmek zorunda kalırlar. 12 Mayıs 1966'da resmi kaynakların yaptığı açıklamaya göre 1000' nin üzerinde kayıp verilmiştir ve birçok önemli mühimmatta terkedilmiştir.¹⁴⁸

Operasyonun başarısızlığı Kürtlere sıcak bakan barış yanlısı Başbakan Abdurrahman el-Bezzaz'ın konumunu güçlendirir.¹⁴⁹ Bezzaz, Barzani'nin onayı olmadan kendisini onun temsilcisi olarak tanıtan Talabani'yi Arif'le görüştürür. Bu görüşme ardından Başbakan Abdurrahman Bezzaz 20 Haziran'da ateşkes ilan eder. 29 Haziran'da ise Kürtlere yönelik oniki maddeden oluşan planını açıklar. Yeni planı Talabani'nin karşı çıkışına rağmen Barzani kabul eder. 150 6 Ağustos 1966'da Bezzaz hükümeti, Arif'in isteğiyle istifa ederek yerini 9 Ağustos'ta hükümeti kuran ılımlı Nasırcı olarak bilinen Naci Talip'e bırakır, Talip, Kürt tutuklulardan 76 tanesini serbest bırakır. Ekim'de Arif, Kuzey Irak'a ziyaret yaparak Barzani ile görüşür ve Kürt sorununun artık kapandığını ilan eder. Barzani görüşmede bütçeden eşit pay, yönetimden eşit söz hakkı ve özerkliği içeren isteklerini Arif'e iletir.¹⁵¹

17 Temmuz 1968'de Arif, Baasçı General Ahmet Hasan Bekr tarafından düzenlenen kansız bir darbe sonucu devrilir. 19 Temmuz da ise Albay Abdul Rezzak Nayef içinde üç Kürt bakanında yer aldığı yeni hükümeti kurar. Ancak Kürtler bu görevleri kabul etmezler. 31 Temmuz'da Ahmet Hasan Bekr tarafından kurulan yeni kabinede ise iki Kürt bakan yer alır. 3 Ağustos'ta yeni "Devrim Komuta Konseyi" Kürt sorununun "Oniki Madde Programı" çerçevesinde çözüleceğini açıklar, tutukluları serbest bırakır.¹⁵²

1969 yılı itibarıyla Kürt direnişçileri 12 Hez'e(tugay) sahiptirler. Toplam peşmerge sayısı 20,000 kadardır. Ayrıca gerilla savaşı yapabilecek 75.000–100.000 arasında değişen bir köylü gücüne sahiptir.¹⁵³ 3 Ocak 1969'da hükümet 60.000 kişilik bir kuvvetle Kuzey Irak'a yönelik bir operasyon daha başlatır. İlk başlarda kolay ilerleme sağlanmasına karşın ağır kış şartları ve İran'la Şattül Arap suyu üzerindeki gerginliğin artması üzerine operasyona son verilir.

¹⁴⁸ Komal Yayınları, a.g.e., s.120-130.

¹⁴⁹ "Bitmeyen ayaklanma: Irak Kürtleri", www.zaman.com.tr/2003/04/18/zaman/fihrist.htm.

¹⁵⁰ O' Ballance, a.g.e., s.209-210.

¹⁵¹ Komal Yayınları, a.g.e., s.130-133.

¹⁵² O' Ballance, a.g.e., s.226-229.

¹⁵³ Komal Yayınları, a.g.e., s.145-148.

Talabani'de bu çarpışmalarda hükümet kuvvetlerinin yanında yer alır. 9 Nisan 1969'da Barzani'ye karşı yapılan suikast girişiminin arkasında Talabani'nin olduğu iddia edilecektir. Bekr hükümeti, Haziran 1969'da Suriye Baas Partisi Genel Sekreteri Michael Eflâk'ın arabulurcuğunda Beyrut'ta Kürtlerle gizli görüşme yapar. Ancak herhangi bir ilerleme sağlanamaması üzerine Ağustos 1969'da Irak hükümeti yeni bir operasyon düzenler ancak Duhok ve Erbil'de hükümet kuvvetleri yenilir. Zaho'ya ise diğer ordu kolu ulaşmayı başaramaz, Ekim'de durumun tamamen Kürtlerin lehine dönmesi üzerine Bekr hükümeti, Beyrut'ta gizlice devam eden görüşmelerde Süleymaniye Erbil, Duhak ve çevresinde Arap-Kürt ortak yönetiminin oluşturulması, bu bölgeye kısmi bir özellik verilmesini ve eğitim alanında düzenlemeler yapılmasını içeren bir öneri getirir. İran desteği kesilmeden Kürtleri alt edemeyeceğini gören Bekr, daha kapsamlı bir barışa gidilebilmesi için başkan yardımcısı ve önemli Baasçı lider Saddam Hüseyin Tıkrıti'yi Kürtlerle görüşmek üzere görevlendirir. Yapılan görüşmelerde Kürt tarafına ise Molla Mustafa'dan sonra ikinci sırada yer alan Genel Sekreter Mahmut Osman Başkanlık edecektir. Kürt heyeti ve Irak hükümet heyeti arasında birkaç hafta süren görüşmeler sonucunda 11 Mart 1970'de bir anlaşmaya varılır.¹⁵⁴ 1963 Memorandumu'nun aynısı olan 1970 Deklarasyonu 'na göre antlaşma hükümleri 1974 Mart'ına kadar yerine getirilecekti.¹⁵⁵

11 Mart 1970 Antlaşması'ndan sonra Barzani düşmanı olarak gördüğü Talabani'nin Kürt bölgesinden çıkartılmasını isteyecektir. Kürt gazeteleri çıkmaya başlar ve Nevruz milli bayram olarak kabul edilir. Kürt Başkan Yrd. olarak seçilen Habib Kerim ve Bekr arasında Kerkük'ün Kürtlerin başkenti olması konusunda anlaşmazlık çıkar. Kentin geleceği için düşünülen plebisit ertelendi. Bütün bunlara rağmen Molla Mustafa Barzani gücünü iyice artıracaktır.¹⁵⁶

11 Mart 1970 Deklarasyonu'nun Baas'ın dediği gibi bir ilke sonucu olmadığı Baas'ın içine düştüğü mali iflastan kurtulma ve Kürtler karşısında kesin bir sonuç alınamamasının bu antlaşmanın nedenleri olduğu iddia edilmektedir. Antlaşmanın uygulanması aşamasında Kürtlerden gelen kişisel çıkar talepleri Baas'a antlaşmayı sulandırma imkânı sağladığı iddia edilecektir. Baas, bu antlaşmayı İran'la Şattül Arap suyolu problemi üzerinde daha fazla durabilmek için yapmıştı. İki cephede savaşma endişesinden uzakta İran'la olan problemini çözmede zaman kazanmak için imzalamıştı. Barzani açısından ise antlaşmanın gerçekleştirilmesi için öngörülen dört yıllık geçiş süreci, yerini sağlamlaştırma ve İran'dan yardım alabilmesine imkan sağla-

¹⁵⁴ O' Ballance, a.g.e., s.229-243.

¹⁵⁵ Komal Yayınları, a.g.e., s.155.

¹⁵⁶ O' Ballance, a.g.e., s.246-247.

yacaktı. Eğer antlaşmanın uygulama imkânı olmazsa Barzani hazır olmayı istiyordu.¹⁵⁷

Aslında 1971 Özerlik Antlaşması'nın hemen ardından her iki tarafında birbirlerine duydukları güvensizlik ikili oynamalarına da neden oluyordu. Barzani kendi taleplerini öne sürerken İran, İsrail ve CIA' dan askeri malzeme sağlayarak Irak yönetimini kışkırtıyordu. Irak yönetimi, Barzani'nin antlaşmanın uygulanması halinde, aşiret tarzı yönetiminin ayakta kalamayacağından endişe duyduğu ve bu nedenle bir sonuca varmak istemediğini düşünüyordu. Bu nedenle Barzani'yle ulaşılabilir bir çözüme varma imkânının olmadığı kanaatine sahipti.¹⁵⁸ 30 Haziran 1973'te hükümete karşı başarısız bir darbe girişiminin açığa çıkarılmasının ardından Baas Partisi, IKP, KDP ve hükümetin oluşturacağı Ulusal Cephe Antlaşması'nın imzalanması isteyecek, ancak KDP bu öneriyi geri çevirecekti.¹⁵⁹

1970 Deklarasyonu'na göre aynı yılın Ekim ayında yapılması gereken Kerkük için plebisit yapılmıyor, ancak Baas hükümet kabinesinde beş Kürt Bakana yer veriyordu. 11 Mart 1970 Deklarasyonu'nun ardından yasal hale gelen KDP'nin Musul merkezi silahla taranıyordu. Irak Devlet Başkanı Hasan El Bekr 5-6 Mart 1974'den başlayarak birkaç gün devam eden radyo ve televizyon konuşmasında KDP'yi Ulusal Cepheye katılmaya çağırır. Bekr, 11 Mart'ta ise "Kürdistan için Özerklik Yasası'nı kamuoyuna açıklıyordu. Devrim Komuta Konseyi'nin kararıyla hazırlanan Kürt bölgesi için otonomi bildirgesinde şöyle denilmektedir.¹⁶⁰ "... Sosyalizme ulaşabilmek için ülkede tüm azınlıklar Arap halkıyla eşit bir şekilde birlikte mücadele edeceklerdir. Ayrıca Kürt halkı çoğunlukta bulunduğu bölgelerde adil bir biçimde ve Irak'ın siyasi çerçevesinde haklarına sahip olabilir. Kürt halkının eski diktatör ile gerici ve iktidarlardan çektikleri işkence ve eşitsizliği gidereceğiz."¹⁶¹

(*) Bu yeni metinde 1970 Anayasası'nın 8 maddesine şu fıkranın ekleneceği belirtilmektedir.

"'FIKRA-C Kanun çerçevesinde Kürtlere çoğunlukla buldukları bölgelerde özerklik verilecektir..."¹⁶²

¹⁵⁷ I-KDP, a.g.e., s.109-113.

¹⁵⁸ McDovall, a.g.e., s.31.

¹⁵⁹ "Irak ve Kürt Sorunu", **Ürün**, sayı: 3, Eylül 1974, s.28-29.

¹⁶⁰ Komal Yayınları, a.g.e., s.176.

¹⁶¹ a.g.e., s.177.

¹⁶² a.g.e., s.160.

1970 Deklarasyonu ile 1974’de geçici anayasasın da değişiklik yapıldıktan sonra çıkarılan Özerklik Yasası arasındaki önemli farklılıklar şöyledir:

1) 1970 Deklarasyonu’nda Kürt özerk bölgesinin hangi kentlerden oluştuğu belirtilmekte ayrıca bir plebisit yapılabileceği söylenmektedir. Değiştirilen anayasada ise Kürt özerk bölgesinin hangi kentlerden oluştuğu söylenmemekte, bölgenin oluşumunda 1957 nüfus sayımının esas alınacağı belirtilmektedir.

2) 1970 Deklarasyonu’nda olmayan şekilde 1974’de Kürt özerk bölgesine Cumhurbaşkanı atanacağı belirtilmekte ve Irak Cumhurbaşkanı’nın bu özerk bölge Cumhurbaşkanı görevden alabileceği ve bu durumda hükümetin düşeceği belirtilmektedir.

3) 1970 Deklarasyonu’nda özerk bölgenin nüfusuna oranla genel bütçenin hangi bölümlerinden pay alacağı açıkça belirtilirken, 1974’de değiştirilen anayasada ise genel bütçeden merkezin ayıracağı payın özerk bölgeye verileceği belirtilmektedir.

4) 1970 Deklarasyonu’nda özerk bölgeye, Irak Meclisi ve kabinesin de orantılı temsilci ve bakanlık ayrılırken, değiştirilen 1974 anayasasına dayandırılarak çıkarılan özerklik yasasında’da ise bunlardan bahsedilmemektedir.

5) 1970 Deklarasyonu’nda merkezi ordunun herhangi bir acil durumda gönderilmesi halinde “Kürdistan Yasama Meclisi’nin” onayını şart koşarken, 1974 Kürdistan Bölgesi Üzerine Özerklik Yasası’nda böyle bir konuya yer verilmemiştir.¹⁶³

Kanımcı 1970 Deklarasyonu içerdiği maddeler itibarıyla federatif bir yapı görünümü verirken, 1974 “Kürdistan Bölgesi Üzerine Özerklik Yasası” ise bundan farklı bir yapı arz etmekte bir özerk yapılanmaya daha uygun görünmektedir.

1970 Deklarasyonu’nun 2. bölümünün 1. maddesinde “Irak Cumhuriyeti eşit haklara sahip iki başlıca ulustan yani Araplarla Kürtlerden oluşan birleşik bir devlet olmalıdır” maddesindeki “birleşik bir devlet olmalıdır” sözü federatif bir yapı anlamı çağrıştırmaktadır. KDP, Kürdistan’a otonomi verilmesi konusunda hükümetin aldığı karar konusunda Irak yönetimini, Kürt ulusal hareketinin bastırmak için “rezilce” eylemlere kalkışmakla suçlamış ve Baas iktidarının 11 Mart 1970 Deklarasyonu’nu uygulamadığını,

¹⁶³ a.g.e., s.169-184.

aksine Mustafa ve oğlu İdris Barzani'ye karşı yapılan suikast girişimlerine sessiz kaldığını ve Barzan bölgesini bombaladığını iddia etmiştir.¹⁶⁴

1974 başlarında bazı KDP üyelerinin Mustafa Barzani'yi kişisel iktidar kurmakla suçlarlar ve bu kişiler yayınladıkları muhtıradan Barzani'nin Kürt halkının düşmanı olan bir ülkeden yardım aldığını öne süreceklerdir. Ayrıca bu muhtıradan Barzani'nin İran'la olan ilişkileri eleştirmekte ve Barzani'nin kahraman olabilmek için olay çıkarttığı iddia edilmektedir.¹⁶⁵

Barzani'nin Bağdat'ın 1974 yılında budayarak yürürlüğe koyduğu özerklik yasasını reddetmesinde Amerika ve İran'la kurduğu ilişkinin büyük bir etkisi olacaktır. Hükümetin önerisini reddetmesi ve İran'la ilişkilerini geliştirmesi nedeniyle KDP'nin önde gelen üyelerinden Aziz Arhavi ve Haşim Arhavi, Barzani'den ayrılarak hükümet tarafına geçiyorlar ve sadece kağıt üstünde de kalsa kendi KDP'lerini kuruyorlardı.¹⁶⁶

İki taraf arasında ilişkiler iyice kötüleşecektir. İlişkilerin devam etmesinin nedeni her iki tarafında savaşa hazır olmamalarıydı. Saddam Hüseyin KDP'yi tecrit edebilmek için sol kozunu oynayarak komünistlerle iyi ilişkiler içine giriyor, Sovyetler Birliği ile bir işbirliği antlaşması imzalıyordu. Baas aynı süreç içerisinde İran'la gizli görüşmeler yapıyordu. İran, Şattül Arap Suyolu'nun yarısının kendisine bırakılmasını bir antlaşma için şart koşuyordu.¹⁶⁷

Hükümet Barzani'ye 1974'de çıkardığı özerklik yasasını tanıması için iki haftalık bir süre tanıyor, Barzani buna savaşa tekrar başlayarak cevap veriyordu.¹⁶⁸ 28 Mart'ta Irak birlikleriyle peşmergeler arasında savaş başlıyordu. 4 Nisan'da Erbil'de Baas taraftarı Marksist öğrencilerle Kürt öğrenciler arasında kavga çıkıyor ve birkaç Kürt öğrenci yaralanıyordu. 5 Nisan'da Irak kuvvetleri Musul yakınlarında saldırıya geçiyor, 7 Nisan'da ise Nisan başında istifa eden beş Kürt bakanının yerine Hasan el-Bekr, Aziz ve Haşim Arhavi ve 1970 Özerklik Antlaşması'ndan sonra babasına muhalefet ederek hükümet tarafına geçen Übeydullah Barzani'nde aralarında bulunduğu beş kişiyi atıyordu.¹⁶⁹ Übeydullah Barzani hükümetin ilan ettiği 26 Mart'taki affın 28 Mayıs'a kadar uzatıldığını bildiriyordu. Irak Cumhurbaşkanı Yar-

¹⁶⁴ a.g.e., s.188-192.

¹⁶⁵ a.g.e., s.194.

¹⁶⁶ Bruniessen, "İran ve Irak Arasında Kürtler", a.g.e., s.325

¹⁶⁷ I-KDP, a.g.e., s.113-114.

¹⁶⁸ McDowall, a.g.e., s.32.

¹⁶⁹ Komal Yayınları, a.g.e., s.200-201.

dımcılığına Kürt asıllı Muhiddin Maruf atanıyor; KDP Maruf'u hain ilan ediyordu.¹⁷⁰

Bu arada Sovyet basınında Türkiye'yi Barzani kuvvetlerine para silah ve cephe yardımı yaparak Irak yönetimini zayıflatmaya çalışmakla suçladığı iddiaları yer alacaktı.¹⁷¹ 1974 yılı sonlarına doğru iyice şiddetlenen savaşa İran'da topçu ve füze ateşiyle iştirak ediyordu. 1975 başlarında ise Erbil, Duhok ve Süleymaniye Kürtlerin kontrolüne geçmişti. İran'ın ve ABD'nin verdiği silahlarla iyice güçlenen Barzani'nin onbinlerle ifade edilen peşmergesi artık cephe savaşı verir hale gelmişti.¹⁷² Ancak diğer bir iddiaya göre ise Irak ordusunun başarılı operasyonları sonucunda İran sınırına sıkışıp kalan Barzani kuvvetlerine İran'ın ağır topçu ve füze ateşiyle yardım etmesi üzerine İran'la savaşı göze alamayan Irak, İran'la uzlaşma yolunu seçecekti.¹⁷³

1974'de Barzani güçleriyle çatışmaların başlamasının ardından Irak hükümetinin Yugoslavya ve Cezayir Devlet Başkanları ile Kral Hüseyin nezdinde ABD ile arabuluculuk yapmaya çalıştığı şeklinde söylentiler vardı. Aynı yılın sonbaharında İran ve Irak dışişleri bakanları İstanbul'da bir araya geliyor ve İranlılar Kürtlere, "Biz onlarla antlaşma yapmayacağız, antlaşma yaparsak dahi bu sizin aleyhinize bir antlaşma olmayacaktır."¹⁷⁴ diyorlardı.

Ekim 1974 de Rabat'ta toplanan Arap zirvesinde Mısır ve Ürdün, Amerika–Irak ve İran–Irak arasında arabuluculuk yapma kararı alırken kış ortalarında İran ve Irak heyetleri İstanbul'da tekrar bir araya geliyorlardı. Aynı dönemde Kürt komutanlar ve Barzani ile İran'la ilişkileri yürüten sorumlular bir araya geliyordu.¹⁷⁵ Barzani "İş İran'a kalırsa İran, Irak'la anlaşır fakat işin içinde İran'dan daha büyükleri vardır."¹⁷⁶ diyordu.

6 Mart 1975 Cezayir Antlaşması Kürtler için tam bir sürpriz olmuştu. Bu antlaşma karşısında Kürtlerin herhangi bir hazırlıkları yoktu. Kendilerine vaat edilen uluslararası desteğe güvenen Kürtlerin bu konuda bir plana sahip olmamaları o zamana kadar su yüzüne çıkmayan birçok sorununda ortaya çıkmasına neden oluyordu. KDP'nin savaşın sürdürülmesi yolunda aldığı karara Barzani'nin de katılımıyla depolardaki yiyecek ve silah peşmergelere dağıtıldı. Birkaç yerde çatışmaya girildi. Ancak Barzani'nin

¹⁷⁰ "Irak ve Kürtler", **Cumhuriyet**, 28 Nisan 1974, s.5.

¹⁷¹ Komal Yayınları, a.g.e., s.209.

¹⁷² I-KDP, a.g.e., s.120.

¹⁷³ McDowall, a.g.e., s.32.

¹⁷⁴ I-KDP, a.g.e., s.102.

¹⁷⁵ a.g.e., s.102-105.

¹⁷⁶ a.g.e., s.103.

şartların aleyhine döndüğünü görerek önerilen ateşkesi kabul etmesi üzerine çatışmalara son verildi ve birçok peşmerge İran'a sığındı.¹⁷⁷

1975 yenilgisi KDP içinde bölünmelere neden oldu. 1970'de tekrar KDP'ye katıldıktan sonra gizlice "Kürdistan Emekçiler Birliği"ni kuran Celal Talabani, 1975 yenilgisinden sonra kesin olarak KDP'den ayrıldı ve yeni bir parti kurdu. KDP'nin eski yöneticilerinden Ali Asker, Ömer Mustafa ve Resul Mamend'de "Kürdistan Sosyalist Hareketi"ni kurdular.¹⁷⁸

4. Sonuç

Barzani hareketi sosyal taban olarak gücünü aşiret yapılanmasından almış ve bu yapılanmayla gelişmiştir. Bir aydın hareketi olarak kurulan I-KDP aşiret yapılanmasının hâkim olduğu Kuzey Irak'ta taban bulabilmek için Barzani hareketinden itici güç olarak yararlanmayı düşünmüş, sonuçta ise Barzani partiyi kontrol ederek harekete siyasi örgütlü bir hareket kimliği kazandırmıştır. Ancak Barzani-KDP ilişkisi KDP'nin özerkliğini kaybetmesine neden olmuş ve parti aşiret temelindeki harekete yalnız isim olmaktan öteye bir işlev görmemiştir.

Kürt toplumunun yaşadığı bölgelerin Orta Doğu'da zengin petrol yataklarının olduğu bölgeler¹ olması dolayısıyla, Barzani hareketi ve KDP bölge dışından destek aramak için petrolü bir pazarlık aracı olarak kullanmaya çalışmış, bölge ülkelerinden destek almak için ise bu ülkeler arasında ki sorunları kullanmayı düşünmüştür.

Irak yönetimine karşı Irak'ın bağımsızlığını kazanmasıyla başlayan mücadele de varlığını kabul ettiren Barzaniler ve ardından KDP'ye, devlet yapısının zayıflığı, siyasal rejimin oturmamış olması ve iç istikrarsızlıklar, Kuzey Irak'ta fiili bir özerklik içerisinde olmalarına yardımcı olmuştur. Ancak bu yapının oluşması ve devamı salt iç istikrarsızlıkla ve devlet yapısının zayıflığıyla açıklanamaz. Bu sonuçta İran'ın ve süper güçlerin Irak'la olan ilişkilerinin payı büyük olmuştur.

1970-1975 yılları arasında I-KDP'nin Irak yönetimine karşı elde ettiği büyük başarıya rağmen 1975 Cezayir Antlaşması'nın hemen ardından direnişin çökmesi ve partinin dağılması, bu başarıyı tartışılır hale getirmiştir. Benzer bir şekilde bugünde Irak Kürtleri'nin hukuki kazanımlarına karşın bu kaza-

¹⁷⁷ a.g.e., s.115-126.

¹⁷⁸ Ballı, a.g.e., s.480-481

nımların, Amerika'nın fiili garantisi olmadan devam edebileceği şekilde bir yargıda bulunmak güçtür.

BİBLİYOGRAFYA

Aegleton, Jr. William. **Mehabad Kürt Cumhuriyeti 1946**, Çev. Emin Bozarslan, İstanbul, Koral Yayınları,1976.

Ballı, Rafet. **Kürt Dosyası**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1991.

“Barzani ne istiyor”, **Hürriyet**, 16 Mart 1974

Black Ian and Morris Benny. **Israel's secret wars : a history of Israel's intelligence services**, New York : Grove Weidenfeld, 1991,

Bruniessen Martin Van. “Kürt Toplumunu ve Modern Devlet: Uluslaştırmaya karşı Etnik Ulusçuluk”, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, Çev. Halil Turansal, İstanbul, İletişim Yayınları, Mart 1992.

Bruniessen, Martin van. “Kürdistan’da Din”, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, Çev. Nevzat Kırış, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992

Bruniessen,Martin Van. “Osmanlılıktan Ayrılkçılığa: Şeyh Sait Ayaklanması'nın Dini ve Etnik Arka Planı”, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, Çev: Bülent Peker, İstanbul, İletişim Yayınları, Mart 1992.

Bruniessen,Martin Van. “İran ve Irak Arasında Kürtler”, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, Çev: Bülent Peker, İstanbul, İletişim Yayınları, Mart 1992.

El Munadil. **Irak Kürt Hareketi ve Irak Komünist Partisi**, İstanbul: Köz Yayınları,1976.

Elis, Hadi. “The Kurdish Demand for Statehood and the Future of Iraq”, **The Journal of Social, Political and Economic Studies**, v.29, n.2, summer 2004

Erer, Tekin. **Kürtçülük Meselesi**, İstanbul, Bogaziçi Yayınları,1990.

Gölcüklü, Sinan. “Barzani Dosyası Kapanıyormu?”, **İlke**, s.6, 6 Haziran 1974.

Gunter, Michael M. “The KDP-PUK Conflict in Northern Iraq”, **Middle East Journal**, No:2, Vol: 50, Sonbahar 1992.

Hassanpour, Amir. “The Kurdish Experience”, **Middle East Report**, No:189, Vol.24, July- August 1994.

Heykel, M. Hasaneyn. **Kahire Dosyası**, Çev. Berin Büktaş, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1974.

Irak Kürt Halk Hareketi ve Baas İrkçılığı, Ankara, Komal Yayınları,1975.

Irak Kürdistan Demokrat Partisi Yeni Stratejisi, Çev. Kerim Yılmazoğlu, İstanbul, Üçüncü Dünya Yayınları, 1978.

“Irak ve Kürtler”, **Cumhuriyet**, 28 Nisan 1974.

“Irak ve Kürt Sorunu”, **ÜRÜN**, sayı: 3, Eylül 1974

İmamzade, Meryem. Irak Dosyası, İstanbul, Akabe Yayınları, 1986.

Kılıç, Doğan. **Barzaniler ve Mahabad Kürdistan Cumhuriyetinin Kuruluşu**, İstanbul, Yörük Matbaası,1968.

McDowal, David. “Tarihsel Bir Bakış” **Kürtler**, Der. Kreyenbroek-Sperl, Çev.Yavuz Alogan, İstanbul, Cep Kitapları,1974.

Metin, S, “Bu Son Olacak mı?”, **Dünyada Yeni Düzen ve Ortadoğu**, İstanbul, Eksen Yayıncılık,1991.

Nikitin, Bazil. **Kürtler**, I-II. cilt, Çev. Hüseyin Demirhan, Cemal Süreyya, İstanbul, Denge Yayınları,1994.

O’ Ballance, Edgar. **1961–1970 Irak Kürdistan’ı Kurtuluş Mücadelesi**, Çev. Mehmet Görel, İstanbul, Yöntem Yayınları,1977.

Rışvanoğlu, Mahmut. **Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1992.

Schmidt, Dana Adams. **Barzani’yle Konuşmalar**, Çev. Ahmet Dere, İstanbul, Yöntem Yayınları,1977.

Pavel Sudoplatov ‘Baba Barzani ‘, Çev. Burak Gürbüz **Yeni Yüzyıl** 17 Eylül 1996

Şirzad, A. “Irak’ta Kürt Hareketi:1975–1988” **Kürtler**, Der. Kreyenbroek-Sperl, Çev.Yavuz Alogan, İstanbul, Cep Kitapları, 1994.

Turgut, Hulusi. **Barzani Dosyası**, İstanbul, Asya Matbaası,1969.

Vedat, Şadili. **Türkiye’de Kürtçülük Hareketleri**, c.I. Ankara, Kon Yayınları,1980.

“Bitmeyen ayaklanma” Irak Kürtleri”, www.zaman.com.tr/2003/04/18/zaman/fihrist.htm

“Ortadoğu’da Hilal ve Haç Savaşı”, Ergun Hiçyılmaz, <http://www.turksolu.org/89/hicyilmaz89.htm>

“Kuzey Irak ve Barzaniler”, Avni Özgürel, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=162649>, 20/06/2006

“Kasım iktidarı ve 1958-1961 kesiti”, www.bilgin.nu/books/barzani/5.php